

GAZDASÁGI
NÉPOKTATÁS

A HAZÁBAN S KÜLFÖLDÖN
SZERZETT
TANULMÁNYOK SZERINT

ÍRTA

MOLNÁR ALADÁR.

PEST.
AZ ATHENAEUM KIADÁSA.
1871.

Pest. Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában. 1871.

I.

Magyarország természeti viszonyainál s politikai helyzeténél fogva első sorban s kiválóan termesző ország, és még igen sokáig, talán mindig az is maradand. Polgáraink legnagyobb többsége kénytelen földműveléssel, s általában nyerstermeléssel foglalkozni. Az 1870-diki népszámlálás szerint csupán a szorosabb értelembjn vett Magyar-Erdély országban a 14 éves koron felül 6.455,624 egyén van olyan, kinek határozott életfoglalkozása van. E közül 4.391,583 él őstermelésből, 598,269 iparos, 122,638 pedig kereskedő. Viszont az őstermelők között 4.038,099 tisztán föld- és erdőműveléssel foglalkozik. A mellett, hogy a lakosság legnagyobb része őstermelésből él, igen tekintetbe veendő itt még azon körülmény is, hogy mi nem számithatván gyarmati s egyéb nyersanyagot beszállító nagyobbmérvű kereskedeésre, hazai iparunknak és kereskedelmünknek is alapjául saját nyerstermelésünk szolgál. Eléggé bizonyítja

ezt azon egy körülmény is, hogy eddigelé hazánkban majdnem kizárólag azon iparágak bírtak valódi és nagyobb jelentőségűvé kifejlődni, melyek számára a feldolgozandó nyers anyagot a hazai termelés szolgáltatja, hogy például csak a malomipart említsem.

Ily körülmények között kiváló gondot kelene fordítanunk a hazai őstermelésnek, és különösen a gazdasátnak minél gyorsabban” emelésére. Ép úgy követeli ezt az ország jólétének s vagyonosodásának emelése, mint a nemzet művelődési érdeke, sőt oly sokat emlegetett önállósága is, mert csak azon nép lehet valóban önálló, mely saját esze s munkája után képes megélni, sőt magának bizonyos fokú jólétet biztosítani, és a kor- igényelte mindennemű magán- és társadalmi szükségzeit fedezni.

A hűbéri viszonyok megszüntetésével és politikai s társadalmi szabadságunk mellett a termelésnek, s vele együtt a nép jóléte emelkedésének legnagyobb akadályául a tudatlan gazdálkodás szolgál, és leghatalmasabb előmozdítója a nép gazdasági értelmességének emelése leend. E tekintetben nagy ideje volna már: a gazdák legnagyobb tömegét képező telkes kisbirtokosok műveltségi érdekeiről gondoskodni.

E század második tizede óta, tanult gazdasztek alkalmazása, a tudomány által kifejttet gazdasági rendszerek s gépek behozása, és rész

ben a gazdasági egyletek működése folytán, gazdaszatunk átalakult s termelésünk megkétszereződött, de csak a nagyobb s úgynevezett kö-zépbirtokosoknál. Azonban maga az a másfél-milliónyi földműves nép, melynek éppen az volna a feladata, hogy néhány hold földjéből teremtsen elő kenyerét és családja jólétét, e nép ma is legtöbb helyen ép oly tudatlanul, ép oly kezdetleges módon gazdálkodik, mint a régi viszonyok között nálánál kevesebb jövedelemből is megélő őa-
apja. Pedig az országban levő összesen 1.631,071 birtokos*) között mintegy egymilliónégyszáz-ezer ily telkes gazda polgár van, s ez osztály éppen népünk magvát képezi.

Hogy népünk gazdaszati elmaradottságának legnagyobb okául csakugyan az agriculturai műveltség hiánya szolgál, erről eléggé meggyő-ződhetünk, ha látjuk, hogy más országokban rosszabb talaj s kedvezőtlenebb körülmények között is a termelés sokkal nagyobb mérvű, a gazdaszat sokkal előrehaladottabb, mint a mi áldott vidékeinken.

Ez észrevételünkre azonban igen gyakran azon feleletet nyerjük, hogy azokat odakinn a szükség kényszeríté nagyobb szorgalomra, ta-

*) A föld- s erdőműveléssel foglalkozó 4.038,099 egyén között 46,317 haszonbérlő, 14,860 gazdatiszt, 1.331,559 éves szolga, 1.314,292 napszámos és 1.631,071 birtokos van.

nulmányozásra s okszerűbb gazdálkodásra; hála isten, az őstermő erőben még gazdagabb föl-
dünk nép*) még nem jutott ide.

Igaz, hogy más országokban is sok helyen, de nem mindenütt és csak bizonyos részben vezette az embereket a közvetlen szükség okszerűbb gazdálkodásra, azonban épen e szükség bekövetkezését kell a műveltségnek megakadályozni. Azon jót s helyeset, mit a tudatlan, durva ember csupa physikai kényszerűségből kész teljesíteni, a művelt ember megteszi előrelátása s értelmisége által vezettetve.

A szükséget a képzetlen ember leggyakrabban akkor veszi észre és tekinti tanító mesteréül, mikor az már beköszöntött, sőt tán testileg is érezhetővé lőn 5 míg a művelt ember előre meglátja közeledtét, s magát ellene biztosítani igyekszik. Ne várjuk be, míg maga a természeti szükség talán épen a nyomor alakjában jő el népünk gazdasági mesteréül, hanem siessünk ezt az agriculturai műveltség terjesztése által helyettesíteni. Ne felejtjük, hogy azon népek, melyeket állítólag csak a természeti szükség vezett műveltebb gazdálkodásra s életmódra, nagyobb vagy legalább biztosabb jólétet élveznek, mint a mi népünk; ő náluk egy aszályos, vagy pár terméketlen év nem idéz elő azonnal oly nagy vidékekre kiterjedő általános nyomort, mint ez nálunk szokott történni ; és azoknál a nép

önkéntes részvételével hoznak létre s tartanak fenn számos oly emberiségi s kulturai intézetet, a minőket ha nálunk iparkodunk létesíteni s terjeszteni: akkor a mi népünk szegény, töle nem telik! Azután az ország igen sok vidékén a természeti szükség sem igen hiányzik már. Nem is szólok a felföld és Erdély sok helyeiről, melyeknek még a belgák, württembergiek s angolok számára is a földművelés és gazdaskodás példányaiul kellene szolgálniuk, ha csupán a szükség, s nem a műveltség volna a gazdaszatnak igazi kifejtője; legyen elég a magyar nép legszorgalmasabb, legszaporább s legélelme-
sebb faja által lakott Székelyföldet említenem, melyet több ízbeni ottvándorlásaimból is ismerek. Még azok is, kik tagadják, hogy létezik a székelyeknek tömegesebben való és folytonos úgynevezett kivándorlásuk, azt elismerik, hogy „létezik egy áramlat kelet felé”, azaz, hogy évenként 5-6 ezer székely megy ki Oláhországba s Moldvába munkára, kik közül mégis annyi odakinn marad, hogy nagyrészt ezen az utón szaporodott fel ma már az Oláhországbati lakó magyarok száma több, mint 70 ezerre. Megjegyzendő itt, hogy ezen úgynevezett kivándorló ezerek nem olyan egészen vagyontalan proletáriusok, mert ilyen osztály a Székelyföldön úgyszólván nem is létezik, hanem a legtöbb olyan, hogy magának is van valami fekvő

birtoka, de melyet már kevésnek talál arra, hogy belőle megéljen. E ténnyel szemben másfelől meg a földművelés oly állapotban van náluk, hogy p. o. a határoknak Csíkszékben (főleg Gy.-Szt.-Miklós felé) fele, a fejlettebb gazdaszatú Háromszékben pedig egyharmada minden évben egészen ugar. Es a XIX-ik század harmadik negyedének végén ezt a vidéket mondják annyira túlnépesültnek, hogy lakosai ezrenként járnak más országba dolgozni s élelmet keresni! Minden nagyítás nélkül és teljes bizonyossággal állítható, hogy a Székelyföldön, ha a földművelés és általában a nép gazdaszati culturája nem is azon magaslatra, melyen Belgiumban, Wurtemberg s Angolország némely helyein van - hanem csak oly fokra fejlődnék is, minőn Svájcban, Hollandban s Németország sok vidékén áll, akkor még egyszer ennyi lakos élhetne el a jelenleginél nagyobb jólétben, és a civilizált társadalmi élet igényeinek több kielégítésével. Évtizedek óta tanakodunk az úgynevezett székely kivándorlás megszüntetésén, lamentálunk a Székelyföld túlnépesedésén, és mind máig mit tettünk intensiv mezei gazdaszkodásnak kifejtése vagy iparágak meghonosítása s általában a nép gazdaszati műveltségének emelése érdekében?

Az ország legtöbb vidékén kisebb-nagyobb mértékben hasonló, sőt sok helyen szomorúbb

állapotban van a néhány holdnyi föld vagyonára szorított nép gazdasága. Ez pedig annál nagyobb baj, mert hazánknak is már igen sok vidékén tapasztalható azon jelenség, melyet minden oly országban láthatunk, mely polgárisodását nem a más országokéval egykorúlag és nem magából a népből fejtí ki, hanem nagyrészen más, a művelődést előlvívó nemzetektől nyeri; s e jelenség az, hogy a civilizációnak fokozottabb, finomabb igényei a többnemű életszükségletei sokkal hamarabb és nagyobb mértékben eljutnak a néphez, mint az azok kielégítésére és az e célból szükséges eszközök előteremtésére megkívántató értelmiség, ügyesség, szellemi és anyagi erő. Számtalan falvakban tapasztaltam, hogy azon nép, mely ma csak oly primitive gazdálkodik, mint gazdálkodtak öregapái, s mely ma sem tud földjéből nagyobb termést előkényszeríteni, mint tudtak apái ezelőtt 80 évvel: az élet kényelmeit, a bútort, a ruházatot, a tápszerket s társas multságokat illetőleg nagyon megváltozott, a külsőségekben civilizáltabb lett s oly életmódot folytat, mely kétszer háromszor annyi kiadással jár, mint járt öregapjának háztartása, így nem csodálkozhatunk rajta, ha a magyar nép nem szaporodik, mert fél a sok gyermektől. Hogy ne aggódnék megélhetésük miatt, mikor azt látja, hogy csak az emberek

száma s az életnek csak szükségei szaporodnak, földje inkább megoszlik- de sem szakértelmisége nem növekedik, sem az eszközök, melyekkel a kevés talajból is főbb termést idézhet elő, sem azon módok, melyeken civilizáltabb életszükségeit saját munkájával fedezhetné, előtte nem ismeretesek.

II.

Előbbi cikkemben előadott okoskodásom eredménye tehát az, hogy ha nemzeti közjólétet akarunk, azon mintegy másfél milliónyi kisbirtokosból álló néposztály gazdasági kulturájárolis komolyan kell gondoskodnunk, annyival inkább, mert közéletünkben is nagy részben ez alkotja azon tényezőt, melyet a nyugoti országokban az úgynevezett vagyonos polgári elem képez.

Sietnünk kell ezen telkes gazdaközönség körében képezni minél több oly művelt embert, ki vagyunkájából saját munkája után tud s ezért akar is eléggülten megélni; ki nem a közállapotok folytonos változtatásától, hanem saját munkásságától, gazdaságának intensív javításától várja jólétének emelkedését, s kit ennélfogva sem agrárius izgatásokkal, sem egyéb hiú kecségtetésekkel nem lehet oly könnyen félrevezetni.

De hogyan, minő módon és eszközökkel lehetőe legczélyszerűbben terjeszteni a nép között a helyes gazdálkodáshoz szükséges ismereteket és szakértelmességet?

Kétségkívül jó hatást gyakorolnak e célra a művelt birtokosok észszerű gazdálkodása által nyújtott jó példák is, csakhogy az ily tanult gazdák rendesen egyszersmind nagyobb birto-

kosok. És a nép, ha eljárásaik jó eredményét látja is; legtöbbször úgy okoskodik: „baj! az úr teheti ezt, ő megszerezheti a gépeket stb. De szegény ember nem mi vélheti úgy birtokát.” Holott tudjuk, hogy a kis birtokon, s oly embernek, ki nem pénzes munkással, hanem maga dolgozik: még inkább lehet intensive gazdálkodni, mint a nagyobb birtokosnak.

Idővel sokat hathatnak a népre majd a kormány és a gazdasági egyletek, a nép számára rendezett előadások s gyakorlati oktatások által, melyeket szaktanárok és más szakértők tarthatnának, továbbá a gazdasági olvasmányoknak a nép között terjesztése, községi könyvtárak felállítása, és a falvakban gazdasági olvasó körök állítása által is. Ezeken a módokon különösen Belgiumban és Würtembergben láttam, hogy sokat, és megbírható egyének állításai szerint, sok eredménynyel is tesznek. így p. o. a Kis-Würtembergben a jelen évben már 586 községben volt községi gazd. könyvtár összesen 58,996 kottával; 126 gazdasági olvasó-egylet volt 3951 rendesen olvasó taggal és 92 községben tartottak rendesen gazdasági esti összejeveleteket (előadásokat), melyeknek 2759 látogatójuk volt. Hazánkban azonban, azt hiszem, ezek a módok még most kevés eredményre vezetnének. Szakkönyvek és lapok által. Csak ott lehet a tömegre szélesebb körben hatni, a hol az olvasás a nép-

nek már inkább megszokásává s életszükségévé vált, mint ez nálunk van, és a hol a nép több bizodalommal, mondhatnám hittel viseltetik a tudományos vizsgálódás eredményei s a tudomány tanításai iránt, mint a cultura alantas fókán álló azon emberek, kik különösen a földmívelést tárgyazó tudományos vizsgálódások iránt rendesen azzal a véleménynyel vannak: „hogya szép az elméletben, szépen meg lehet írva a könyvben, de a gyakorlatban másként van, pedig a gyakorlat a földolog!” már tudniillik az ő eddigi gyakorlatuk, mert egyebet nem is ismernek. Hogy a tömegnél olvasmányok terjesztése által is nagyobb mérvben lehessen a gyakorlati haladást eszközölni, hogy a nép előítélet nélkül bizalommal fogadja a tudomány embereinek előszóval v;így olvasmányban adott oktatásait: erre már a nép-nél az olvasás megszokása és azonfelül az illető szakbeli dolгодban is bizonyos mérvű tanultság és előismeretek szükségesek. Mindezt pedig a nép fiai csak gyermek és serdülő korokban, és az iskolában szerezhetik meg; éppen ezért nézetem szerint, még a községi könyvtárak létesítését is népiskolai könyvtárak állításával kelleni kezdeni.

És így végre is csak az iskolai oktatás által remélhetjük legbiztosabban s legalaposabban népünknek mind gazdasági értelmiségét emel-

ni, mind későbbi tovább-művelődését lehetővé tenni. De itt ismét az a nagy kérdés, minő iskolák, s minő iskolai oktatás által?

Az 1868-ki népiskolai törvény már az általános vagy nálunk úgynevezett elemi népiskolákban kötelezőleg kívánja „a mezei gazdaságos kertészet köréből való gyakorlati útmutatásokat,” és a természettannak s természetrajznak a vidékbeli életmódra tekintettel tanítását. – Á kormány által a községi iskolák számára kiadott tanterv pedig a III., IV., V. és VI-ik osztályoknak (tehát 8-11 éves fiuknak) hetenként két délután rendes gazdasági és kertészeti gyakorlatokat rendel.

Nézetem szerint is, minden tanításnak, tehát a gazdasági oktatásnak is legbiztosabb alapja a jó elemi nevelés és tanultság. Az elemi tanfolyam jól tanítása nélkül, főleg a népnek, bármely korban és bármit is csak nehezen, sok idő alatt s hiányosan taníthatunk. Azonban mégis, vagy éppen ezért, azt hiszem, hogy az elemi iskola mindennapi tanfolyamában még nem taníthatók a gazdasági ismeretek általánosan és csak némileg is kielégítő eredménynyel. És pedig nem azért nem, mintha 10-11 éves fiuknak nem volna még elég testi erejük az oktatásra szükséges gyakorlati munkákhoz, (sőt az erejükhöz mért kerti vagy gazdasági foglalkozást már 10 éves fiuknál általános ne-

velési érdekből is igen üdvösen lehet alkalmazni ott, hol elég idő van rá, p. o. hol intézetben bent lakó növendékek vannak); hanem azért, mert ezen általános vagy elemi tanfolyam feladata, a növendékekben az általános emberi műveltség alapjait, elemeit kiképezni s mintegy lerakni, s itt még minden szaktanítás vagy egészen jelentéktelen s eredménytelen, vagy ha nagyobb mérvű, akkor az általános műveltség kiképezéseát zavarja és rontja; továbbá azért, mert itt még a növendékeknek nem lehetnek meg a gazdasági ismeretek tanulásához szükséges ismeretelemek, 8 különösen az alapul és kiegészítőül szolgáló természetrajzi és természettani ismeretek. — Ez okból az elemi népiskolában inkább csak gépiesen tanulhatnak be bizonyos gyakorlati munkákat, de azok kellő megértése nélkül. — Sokkal több eredménnyel lehetne gazdasági ismereteket tanítani a 6 éves elemi iskola után következő ismétlő tanfolyamban, de a hol az összes tanórák heti száma télen 5, és nyáron 2 levén, jelenleg az idő rövidsége sem engedi.

A nép gazdasági szakoktatását tehát az általános vagy elemi népiskolai tanfolyamon felül már tanintézetekben vagy tanfolyamokban is lehet a kell eszközölni.

A gazdasági szakoktatás céljából ezelőtt rendszeren kétféle tanintézetek, illetőleg tanfolyamok léteztek.

Elsők, a felsőbb tanintézetek, már tudományos előadásokkal, nagyobb birtokosok, gazdatisztek, szaktanárok s hasonló egyének kiképezésére. Ilyenek nálunk a m.óvári, az utóbbi időben állított keszthelyi, debreczeni s kolosmonostori tanodák. Ezen intézetek akár académiák, akár úgynevezett közép gazdasági tanodák legyenek, semmi részben sem szolgálhatnak a nép gazdasági oktatására.

Második osztályba tartoztak az úgynevezett földmíves-iskolák (a németeknél Ackerschulék, a francziáknál écoles pratiques d'agriculture), melyekbe néhol két, legtöbb helyen három évi tanfolyamra vettek fel legalább 17 éves oly ifjakat, kik ha többet nem, az elemi népiskolát jó sikerrel elvégezték. Ezek azután az intézetben benn lakva, három évig naponként pár órai elméleti oktatást nyernek s azontúl egész nap a gazdasági munkákban gyakoroltatnak, elannyira, hogy a lehetőségig általuk teljesíttetnek a tanintézet gazdaságában szükséges minden munkát. Ez intézetek leginkább Würtembergből terjedtek el, s 1865-től fogva hazánkban, Keszthelyen (vinczellérképezde), Debreczenben s Hradeken az állam, N.-Szt.-Miklóson (Torontálmegyében) pedig a megye s a gazd. egyesület által állítottak. A múlt évben pedig Korizmicz László az országgyűlésen indítványozta 100 ily földmíves-iskolának az országban felállítását.

III.

E földmíves-iskolák elé eredetileg úgy külföld, mint nálunk kettős feladatot tűztek. Első és fő céljukul azt akarták, hogy bennük majdan saját birtokukon gazdálkodó vagyonsabb paraszt-gazdákat képezzenek; a másik feladatuk pedig az volt, hogy nagyobb birtokosoknál szolgálendő egyéneket, vinczelléreket, béresgazdákat (a németeknél úgynevezett Werkführereket, s alsóbb fokú Verwaltereket) neveljenek. Ez utóbbi célt meglehetősen el is érték általuk. De az első és főcél, t. i. épen a nép gazdasági oktatása, az illető vidékbeli saját vagyonukból élő kisbirtokosok képzése, kivált az utóbbi időkben, majdnem sehol sem vagy legalább rendkívül csekély mértékben sikerült; minek legfőbb okául azon körülmény szolgál, hogy a néhány holdas parasztgazdák még ha akarnák is fiaikat taníttatni, igen ritkán képesek azoknak munkáját épen 17-20 éves korukban annyira nélkülözni, hogy őket három évre egészen beadják egy intézetbe, s midőn onnét hazakerülnek, akkor meg az általános hadkötelezettségnél fogva rögtön katonának ereszszerk néhány esztendőre.

E miatt külföldön a földmíves-iskolák közül sokat meg kellett szüntetni, s a melyek még léteznek is, annyira megnéptelenültek, hogy p.

o. Németországon is, a legtöbb helyen alig van a 3 éves tanfolyamban 6 – 8 oly növendék, kőről biztosan reménylhető, hogy maga gazdája leend.

E szerint a gazdanépnek nagyobb tömegben való agriculturái oktatására az épen e végre külön szaktanodákul alkotott földmíves iskolák sem alkalmasak.

Sőt azt hiszem, több oldalról ki tudnám mutatni, hogy e célú semminemű, és bárhogy rendezett oly tanintézetekkel sem érhetnők el, a melyek kizárólag és külön önálló gazdasági szakiskolákul szerveztetnének.

E kérdésnek pár év óta tüzetes tanulmányozása folytán ma már erősen meg vagyok győződve, hogy a kis gazda népnek – nagyobb tömegben – még gazdasági szakoktatását is csak úgy bírjuk sikerrel eszközölni,

ha a növendékeket oly korban járattjuk e végre iskolába, midőn azok munkáját szülők még inkább nélkülözhetik, s ekkor is nem vesszük minden idejüket éveig annyira igénybe, hogy otthon a ház körül soha semmi hasznukat se vehessék;

ha az elemi, vagy általában az előzőtt iskolai tanfolyam bevégezése után minél előbb elkezdik ismét a tanulást, úgy hogy a két tanfolyam között ne nagy oly időköz legyen, melyet iskolázatlanul töltenének. (Az elemi iskolából 12 éves

korukban kilépett, s azonnal nem iskolázott fiuk 17 éves korukig míg egyfelől életidejüknel fogva érettebb elméjüké lesznek, másfelől annyit felejtenek az elemi iskolában tanultakból s annyira kijönnek a tanulásból, hogy a földmíves-iskolába beléptükkor az első évet az elemi iskola tantárgyainak szükséges ismételése és a tanulásba ismét beleszoktatás veszi igénybe.) Végre:

ha a gazdasági szaktanítást minél közelebb kapcsolatba hozzuk a nép általános műveltségét is eszközöző népiskolai oktatással. Minthogy ez, mint fentebb előadám, az elemi iskolánál, nem történhetik elég sikerrel úgy meg kell kísérlem a népiskolai oktatás felsőbb tanfolyamánál.

A dolog természetéből folyó, ez előadott okok által vezetettve, jöttem még 1869 év kezdetén azon gondolatra, hogy a népiskolai törvény 59-66. §-aiban rendelt felsőnépiskolák egy részét kellene akként szervezni, hogy a növendékek részletesebb elméleti és gyakorlati oktatást nyernének azon munkaágban, mely az illető községben vagy vidéken a nép legfőbb életfoglalkozását képezi.

Az országban törvény szerint is háromezred egynehány ily felsőnépiskolát kellend állítani. Ezek között egyelőre tán csak 25-öt lehetne oly földmíves-tanfolyammal ellátni, hogy az

elemi iskola 6 éves tanfolyamából kikerült 12-16 éves fiuk 3, vagy a mennyire lehet, 4 éven át a felső népiskola egyéb tantárgyai mellett a gazdasági ismeretekben s ügyességekben is elméleti és gyakorlati oktatást nyernének; olymódon, hogy a tanfolyam a törvényben rendelt 3 év alatt bevégeztetnék ugyan, de a hol lehető, (azaz a hol eszközölhető, hogy a növényeknek legalább egy része még egy évig járjon az iskolába,) oly helyeken még egy negyedik évi tanfolyam is nyitassék a gazdasági ismereteknek folytatólagosan és bővebben tanítására. A gyakorlati oktatás érdekében minden ily földműves felső népiskolához akkora földbirtokot kellene csatolni, a mekkorán azon vidéken a telkes kis gazdák többsége gazdálkodik.

A költségek az államnak aránylag igen kevésbe kerülnének. Rendesen a község vagy a vidék adhatná a telket, épületeket, a felső népiskolai három tanító fizetését (e három tanító taníthatná a gazdasági oktatáshoz szinte szükséges természetrajzi és természettani ismereteket) az állam pedig csupán egy vagy két gazdasági szaktanítót (kiknek egyike igazgató tanító lenne) nevezné és fizetné, s a szükséges felszerelés részben vagy néhol egészen fedezné. Mindez alig képezné harmadrészét egy külön önálló földműves iskola évi kiadásainak.

Minthogy az ily földműves felső népiskolák

ban a legtöbb helyen a növendékek csak a tanórákra járnának be; azonban gazdasági tanintézetnél már csak a házkörüli s egyéb apró munkák érdekéből is szükséges, hogy legalább néhány növendék állandóul az intézetben lakják: czél-szerű volna bizonyos számú szegény fiukat benn lakásra is felvenni, kiknek csekély tartásdíját pártfogó uraságok vagy gazdasági egyletek megfizethetnék. Ezek azután cseléde ké, (vinczelléreké, béresgazdákká stb.) képeztethetnének, olymídon, hogy ezen tanfolyam elvégzése után egy vagy két évre önálló földmíves iskolába mennének tanulmányaik bevégzésére.

A gazdasági szakoktatást egyáltalán eszközölhetőnek látom a nélkül, hogy ez által a felső népiskola egyéb tantárgyainak tanítása károsan megrövidíttetnék. A népiskolai törvény 66. §-a szerint a felső népiskola egy-egy osztályának hetenként legalább 18, legfőlebb 24 tanórája lehet, a hittani, s a szintén kötelezettekül rendelt gazdaságtani órákkal együtt. A földmíves felső népiskolák tanterve tehát nézetem szerint úgy lenne megállapítandó, hogy hetenként a gazdasági oktatáson kívül a többi tantárgyakra átlag egy-egy osztályban 18 óra, a szorosán gazdasági ismeretek tanítására pedig 5-6 óra fordítassék, s ezenfelül taníttassék 2 órán, az iskola-termi tanórákhoz számíttatni másutt sem szokott

testgyakorlat. Az iskolai termekben adott ezen naponként 4 órai tanítás mellett elég idejük ma radna a növendékeknek erejükhöz mért gyakorlati munkákra is.

A tanítás ily berendezésével a törvény rendelkezésének is elég lenne téve, s didactikai tekintetben is el merem érte vállalni a felelősséget, annyival inkább, mert Pestalozzi óta sok kitűnő nevelő által be van bizonyítva, hogy semmiféle munkát sem lehet oly czélszerűen használni általános nevelési képző eszközül, mint az agrikulturai foglalkoztatást. A szakoktatást illetőleg szintén azt hiszem, hogy ha a gazdasági szakismereteknek is alapul szolgáló természetrajzi és természettani ismeretek a többi tantárgyak között kellő terjedelemben és gonddal taníttatnak, három vagy épen négy éven át heti 5-6 órán.meg a gyakorlati munkák közben, annyit lehet tanítani s annyi szakképzettséget lehet a növendékekben kifejteni, mennyinek joggal várhatjuk komoly eredményeit az életben s jövődő gazdálkodásukban.

Elismerem, hogy egy külön földműves iskolában, hol 17-18 éves növendékek három éven át nem tesznek egyebet, mint gazdasági tanokat tanulnak s magukat a munkákban, oktató utasítások szerint, gyakorolják, több szakképzettséget szerezhhetnek, mint az általam tervezett földműves felső népiskolákban. Ámde oda meg úgyszólván

csak kivételesen mennek be épen azok fiai, kiket a gazdasági népoktatás által művelnünk kellene. Az országban létező négy földmíves-iskolában a legközelebbi évben az összesen is alig 73 növendék között csupán 17 volt olyan, kinek szülői szintén földmívesek és kiket szülők küldtek ez intézetekbe. *)

A kérdés tehát tulajdonképen az, hogy oly intézeteket állítsunk e a gazdanép számára, melyek mindegyikében átlag az állam 6-8000 forint évi kiadása mellett 5-6 földmíves gazda képeztetik ki tökéletesebben, vagy pedig egy harmadrésznyi költséggel állítsunk annál számosabb oly földmíves felső népiskolákat, melyekben évenként több száz, vagy tán idővel több ezer földmíves fiú oktattatik leendő életfoglalkozására, ha tán mennyiségileg kevesebb tanítással

*) És ez nemcsak az állami intézetekben van így A Torontálmegye- és megyei gazdasági egylet által Szt.-Miklóson fenntartott földmíves-iskolába annyi növendéket (számszerint 13-at) sem tudnak kapni, a mennyinek ingyen-lakás, étellemezés és tanítás van biztosítva. Még azon községek sem küldenek ily ingyenes növendéket, melyek kötelezésük szerint évi 100 forintot fizetnek s ezért ingyen ellátásra küldhetnének egy egy fiút. Elannyira, hogy legutóbb is kénytelenek voltak üresen maradt 7 alapítványi helyre részben kóborlásból élő szegény fiukat szedni fel, de kiknek nagyobb részétől nem is remélhető, hogy földmívesek maradnak.

is, de azért oly mérvben, hogy a neki legszükségesebb szakismeretekből jelentékeny képzettséget visz magával az életbe?

Azonban sietek megjegyezni, hogy én a viláért sem vagyok ellensége a külön önálló földműves-iskoláknak, sőt azokat bizonyos számmal egyáltalán szükséges és nagyon hasznos intézküi tartom. De ellene vagyok annak, hogy oly czélt tűzzünk eléjük, mely a tapasztalásnak majd minden országban látható bizonyítása szerint általuk el nem érhető, t. i. a kis birtokos gazdánép agriculturai művelését. A földműves iskolák alkalmasak és szükségesek a végre:

1-ör, hogy bennük nagyobb birtokosoknál szolgálendő cselédek, gazdák, alsóbb fokú gazdasitztek s kisebb bérlők képeztessenek;

2-or, hogy részint előkészítő, részint kiegészítő középiskolákul szolgáljanak a felsőbb gazdasági tanodák mellett;

3-or, hogy ha a sok száz ezer között akad egy-két oly vagyonosabb parasztgazda, ki fiának nagyobb mérvű kiképzését óhajtja, azt ily intézetbe beadhassa.

Állítson az állam az ország minden nagyobb vidékén ily földműves – tanintézetet, s azután szaporítsa azokat oly számmal, a minőben az élet szükségesekül bizonyítja őket, azaz, a mennyire képesek őket növendékekkel megnépesíteni (s pedig nem úgy, hogy az

újonnan létesített intézet a már létezettektől vonja el a növendékeket, hanem azon mértekben, amint a létezők túlnépesedése az intézetek szaporítását kívánja.) A nép gazdasági oktatásáról pedig gondoskodni kell más módon, s nézetem szerint első sorban a tervezettem földműves felső-népiskolák felállítása által.

A hol azután a tapasztalás azt bizonyítandja, hogy egy földműves felső népiskola kevés, és a helyi valóságos szükségek egy nagyobbzerű, önálló földműves-iskolát kívannak: bármelyik évben lehet a felső népiskolát ilyenné átalakítani, vagy annak helyére azon községben önálló földműves-iskolát állítani. De akkor ezt ott tesszük, a hol már bizonyosak vagyunk, hogy az élet valóban szükségeli, s nem leszünk kitéve annak, s mi már meg is történt, hogy állítsunk egy megyébe nagy költséggel oly tanintézetet, melyben azon megye több százezer gazda lakosa közül négy növendék leend.

Erősen hiszem, hogy e földműves felső-népiskolák a küön földműves-iskolák növendékeinek számát nemcsak nem apasztandják, de jelentékenyen növelni fogják. Sok oly vagyonosabb szülő találkozand, ki az elemi iskola elvégzése után semminemű tanintézetbe sem küldte volna fiát, de a helybeli vagy szomszéd faluban levő földműves felső népiskolába eljاراتja. Ott pár év alatt kitűnik a fiú talentuma, a szülő

gyönyörködik előmenetelében, Játja kedvet a tovább tanulásra, s talán a szaktanító egy kis biztatására elhatározza, hogy ha már eddig tanult, hadd folytassa még, s elküldi egy földművesiskolába. Hasonló példával máris szolgálhatnék a füredi szőlőműves felső népiskola kétéves életéből. Csak saját ismeretségem körében is, sok esetet tudok, hogy falusi emberek fiaikat, kikből sohasem álmodták, hogy egyéb legyen, mint 15-20 hold földjük szántóvetője, csupán azért tanítaták ki, mert a helybeli buzgó tanító felismerte a fiú talentumát, privát szívességből előkészítgeté a gymnasiumra, s a szülőknek addig mutogatta, „nézzék már mennyit tanult a fiuk, kár ezt abbahagyni” hogy egyszer csak elvitték ő kelmét a kollégiumba.

IV.

A fentebbi cikkemben előadott okok s nézetek által indítva, kezdeményeztem 1869. tavaszán a füredi szőlőmíves felső-népiskolát, s miután az létre is jött, a földmíves felső népiskolákra vonatkozó fentebbi tervemet és javaslatomat egy emlékiratban még azon évben benyújtani dicsőült b. Eötvös akkor közoktatásügyi és Gorove akkor földművelési miniszter uraknak. Emlékiratomban kértem, hogy kezdetben 30 ily felső népiskola állítsaák, s azután azon mértékben mint tanerőket képeztetethetnek, szaporításának mintegy százra, míg ezen 30 iskola felállításának előmunkálatai tartanak: az alatt 25-30 tanítójelöltet küldjön ki a kormány, hogy magukat szaktanítókul képezzék ki. B. Eötvös egészen elfogadta az eszmét, s minél előbbi kivitelét óhajtotta. Ő is azon nézetben volt, hogy a népnél az életfoglalkozásra szükséges szakismereteket csak úgy bírjuk nagyobb tömegek-nél terjesztetni, ha azok tanítását a népisk. oktatással kapcsoljuk össze. E mellett azonban még különösen azért tetszett neki e tervezet, mert azt hitte, s biztosan reménylette, hogy a felső népiskoláknál gyakorlati tanfolyamok szervezése a népnél erősebben felkölteni, s fokozni fogja általában az oktatás iránti érdeklődést s szerető-

tet az által, ha a szülők látandják, mikép gyermekeik az iskolában nem csupán oly elméleti ismereteket tanulnak, melyek értékét ők nem igen tudják méltányolni, hanem oly gyakorlati képzettséget s ügyességeket is szereznek, melyek hasznait szemmel láthatják. Gorove miniszter úr hasonlóul kijelenté, hogy elvben ő is elfogadja az eszmét, s felhívta a közoktatásügyi minisztert, hogy a részletes kivitel megállapításáért a két minisztérium által egy vegyes bizottság alakíttassék. Ez akkor létre is jött, s a tervezet lényege iránt kedvezően is nyilatkozott. A gazdasági szakemberek oda nyilatkoztak, hogy a gazdasági szakoktatásra elégnek tartanak egy osztályban hetenkint 5 elméleti tanórát, mire mi – a cultusm niszter küldöttei – kijelentők, hogy ennyi adható a többi tantárgyak megszorítása nélkül.

Ezek folytán b. Eötvös, azon sokszor kifejezett hitben, hogy a közoktatás, s különösen a népnevelés terén teendőkben már nincs időnk a várakozásra és veszteglésre, annyira sürgősnek tartotta az eszme kivitelét, hogy a két minisztérium közötti tárgyalások befejezését és a következő évi költségvetés tárgyalását be sem várva, már az 1870. év nyarán egyfelől póthitel – javaslatban kért az országgyűléstől száz ezer forintot gazdasági felső népiskolák felállítására, más felől részint kiküldötte által, részint személyes

utazásaival egyezségeket kötött, vagy megállapodásokra jutott oly községekkel a vidékekkel, melyeken a gazdasági oktatást legsürgősebbnek, a általános kulturai tekintetben is legfontosabbnak tartá, p. o. a Székely földön: Csík-Szeradán Gyergyó Sz.-Miklóson, és Szepsi-szt.-Györgyön, a Királyhágón innen pedig Szegeden, Kecskeméten, Hódmező Vásárhelyen és Cegléden Ezenfelül az 1871. évben ily iskolát akart létesíteni: Szentesen, Makón, Dicso-Szt.-Mártonban. (Erdély, Küküllő), Alvinczen (Érd.) és a felföldön 3 helyen. – A már megkötött egyezségek és megállapodások szerint mindenütt a község vagy vidék adta volna 1. a szorosan a felső népiskolai oktatásra szükséges tanítók fizetését, 2. az összes épületeket, 3 a felszerelést részben vagy egészen, 4. a gazdasági telket, s pedig néhol több száz holdat; úgy, hogy a gyakorlati oktatáshoz nem szükséges rész jövedelme szintén a gazdasági oktatás költségeire fordítassék. Ezeneken felül p. o. Csíkszék kebelebeli 60 növendék számára biztosította az élelmezésüket fedező stipendiumot. Az állam pedig nevezett s fizetett volna mindegyik iskolába 1-2 szaktanítót; továbbá a felszerelésre adott volna bizonyos összeget, s egy pár helyen (p. o. H.-M.-Vásárhelyen) a tanulmányi alapnak úgy is kikölcsönözni szokott tökeiből, kölcsönzött volna a községnek biztosíték mellett egy összeget. Míg ez

előmunkálatok idebont folytak, az alatt az országgyűlés által megszavazott 100 ezer ftból 25 ezren 25 egyént küldött külföldre a gazdasági szaktanítás tanulmányozására, oly célból, hogy 1871-ik őszére a szaktanítók is kineveztetessenek minden ily iskolához, (mit eszközölhetni annyira reménylett, hogy p. o. Csíkszéket felhívta, hogy a szaktanítónak 1871. őszén leendő kinevezéséig is a többi tanítókkal a nem gazdasági tanítást kezdje meg, s a 60 ösztöndíjas növendéket vegye fel, mi a szeredai iskolában meg is történt) A még rendelkezés alatt maradt 75 ezer forintból a felszerelések, s egy pár helyen az állam részéről is szükséges építkezés fedezettnek volna, s e célra p. o. a füredi szőlőműves felső népiskola épülettervét s költségvetését 1870 végén el is készítette.

Eötvös halála után, úgy látszik, ez egész ügy függőben maradt. Hogy a jelenlegi cultusminister úrnak sincsen a gazdasági felső népiskolák ellen semmi principialis kifogása, sőt hogy ő is óhajtja azok létesülését, ezt mutatja azon egy tény, hogy 1872-iki költségvetésében ő is száz ezer forintot irányzott elő e célra, még pedig az indokolásban kijelentett azon nyilatkozattal, hogy „meggyőződése az, hogy ily intézmény idővel kiszámíthatlan hatással lenne a nép okoszerű gazdálkodásának fejlesztésére s a közvagyonosodás emelésére.” Úgy hallom, hogy a

cultus és földművelési miniszter urak az idén, még a tavaszi hónapokban, ismét alakítottak e célra egy vegyes bizottságot, mely a kérdést tárgyalta. Mind e mellett tudomra sehol sem jönnek létre a tervezett ily földműves felső népiskolák, kivéven a már létezett füredit s a Csík-szeredáit, melyben, mint hallom, szaktanító nélkül megkezdte a szék az oktatását mintegy 70 növendéknek.

1871. Július végén ismét egy emlékiratot nyújtottam be a közoktatásügyi és a földművelési minister urakhoz, melyben némely hallott félreértéseket igyekeztem felderíteni, s az ügy mielőbbi elintézését kérelmeztem.

Szükségesnek láttam a következők teljesebb megérthetéseért ennyit közölni az ügy történetéből.

Bár az egész tervezet ismeretes lehetett mindenki előtt, ki akár a népnevelés, akár a gazdasági közoktatás iránt érdeklődik s annak mozzanatait figyelemmel kísérte; s bár tudva lehetett az is, hogy a gondolat többé nemcsak az én jelentéktelen egyéniségem véleménye vagy óhaj-tása, hanem oly eszme, melyet az ország közoktatási kormánya egykor magáévá tett s annak nagyobb mérvű kivitelét meg is kezdé s mely már a törvényhozás elé is került; mindamellett senki sem vette magának a fáradságot; hogy

azt a sajtó útján, vagy egyéb módon nyilvánosan megbírálja, s akár a nevelés s általános didactica, akár a szaktanítás szempontjából érvekkel, tüzetese mutassa ki netaláni hiányait avagy kivetlenségét.

Azonban mégis másod-harmad kézből hallottam tervezetemre vonatkozólag némely általánosságokban kifejezett aggodalmait s nehézségeit oly tekintélyes férfiaknak, kik részint a népneveléssel, részint a gazd szakoktatással szintén foglalkoznak.

Ez aggodalmak és kifogások a következők:

1. A növendékek azon korukban, melyben a felső népiskolába járnak, t. i. 12-ik évük betöltésétől 16-dik évükig még sem testileg nem elég erősek a gyakorlati oktatáshoz szükséges gazdaági munkák teljesítésére, sem szellemileg nem elég érettek a gazdaságtani ismeretek tanulására.

2. A törvény által czélzott felső népiskolai oktatás megzavarása és rontása nélkül azzal nem kapcsolható össze oly mérvű szakoktatás, hogy az ne csupán játék legyen.

3. A gazdasági tanítást a népiskola után külön szakiskolákban, t. i. a földműves iskolákban kell eszközölni, a növendékeknek 17, vagy legalább 17-dik évétől kezdve. Ily földműves iskolát kell az országban minél többet (p. o. minden megyében egyet) állítani.

Legutóbb pedig azon nézetet hallani, hogy 4-er, ám állíttassák gazdasági tanfolyam némely felső népiskoláknál, de úgy, hogy a 3 éves tanfolyam bevégzése után egy külön 4-ik évben tartassék a gazdasági szaktanítás.

A mily buzgósággal akarok valamely meggyőződéssel igaznak, s nagy horderejűnek tartott kulturai czél kivitelére minden tolom telhető s önmagában szabados módot elkövetni; s a mily kész vagyok érte minden áldozatra és küzdelemre: ép oly kötelességemnek ismerem bár mely elfogultságtól gondosan óvakodni, s vigyázni, nehogy valamely gondolat valószínűségeért erőlködjem csak azért, mert tán véletlenül beleszerettem, holott tárgyilagos megvizsgálás, s kellő körüitek intés után az helytelennek vagy épen káros következésűnek bizonyulna be.

Minthogy pedig akkor, midőn javaslatomat tettem, a gazdasági szakoktatás terén igen kevés positiv ismeretem volt, s inkább csak a dolog természetéből s a hazámbeli nép műveltségi viszonyainak és szükséginek ismeretéből – kiinduló okoskodásom vezetett tervezetemre, ennélfogva mihelyt a fent említett ellenvetéseknek legalább egy részéről már a múlt évben értesültem, első teendőmnnek tartottam, mielőtt azokra válaszolnék, az egész ügyet és kérdést lelkiismeretesen tanulmányozni, és a gazdasági oktatás módjait s eredményeit úgy a hazában,

mint a lehetőségig a külföldön is megismerni. Ez volt egyik célja a múlt év őszén Bajorországban és Svajczban tett vándorlásomnak is, s e tárgyról szerzett tapasztalaimat kiadott tanulmányaim 143-191 lapjain közzé is tettem. Hasonlóul főleg e kérdések tanulmányozásáért utaztam ez idén Németországba (különösen Nürnberg vidékén, Würtembergben, Badenben) Belgiumban s kezdtem Hollandban. Mindenütt a gazdasági tanintézetek meglátogatásán felül, szerencsés voltam úgy a szaktanárokkal, mint a kormányoknál a gazd. oktatásügyeket intéző urakkal értekezhetni a gazdasági népoktatás kérdéseiről. Egyszersmind előadtam a nálunk szóban levő gazd. felső népiskolák tervezetét, valamint az e terv ellen felhozott ellenvetéseket is.

A mi kételyem magamnak is volt, azt e két utazásomban szerzett tapasztalásaim ismereteim s nagy tapasztalású kitűnő szakemberek bátorításai eloszlatták. Es a mi nálam két év előtt csak logikai következtetés eredménye volt, annak legnagyobb részét a látott s hallott tények és nyert értesítések pozitív bizonyossággá emelték.

Mielőtt a fentebb idézett aggodalmakra s eltérő nézetekre felelnék, röviden előadom az e kérdésről Belgiumban s Németország egypár államában szerzett ismereteimet.

V.

A gazdasági oktatás Belgiumban.

A belga kormány 1848-tól kezdve körülbelől 1854-ig összesen 13 gazdasági tanintézetet állított fel, melyek közül 11 földműves-iskola volt.

A közoktatás terén általában igen tevékeny es buzgó Rogier belügyminiszter 1848- január 15-ikéről egy körlevelet intézett a tartományok (vagy megyék) kormányzóihoz, melyben előadja, hogy a kamarák elé 1846. novemberben terjesztett törvényjavaslat szerint mindegyik tartományban legalább egy-egy földműves- iskola (Ecole pratique d'agriculture) állítandó, a lehetségesig a württembergi, illetőleg a hohenheimi földműves iskola mintájára, (modelée, autant que possible, sur l'école inférieure de Hohenheim). – Ugyané körlevelében előadja Rogier a célba vett ily tanintézetek tervét, s felállításuk módozatát is. Felhívja a kormányzókat, hogy megyéjükben keressenek oly jó birtokosokat, kik egyszersmind kitűnőbb gazdák, s kik hajlandók volnának a kormánnyal oly szerződésre lépni, a mely szerint birtokaikon gazdasági tanintézet vagy tanfolyam állíttatnék fel, s e végre ők gazdaságukat a szakoktatás célja s kellékei szerint kezelnék, és bizonyos

számú 16-20 éves ifjakat fogadnának be, kiknek munkájuk fejében, (talán az államtól is nyerendő némi felülfizetésért) lakást, ételmezést és teljes ellátást adnának. – Az elméleti oktatásra az állam alkalmazandott legalább egy szaktanárt. Végül azon óhajtságát fejezi ki a miniszter, hogy az ily tanintézetek ha csak lehet vagy néptanítóképezdek közelében, vagy iparos avagy más felsőbb népiskolai tanodák szomszédságában helyeztessenek el.

Ugyanazon időtájt kiadta Rogier a vállalkozó birtokosokkal kötendő szerződés mintáját is. Ebből még tisztábban látható a célba vett intézetek szervezete. E szerződési minta szerint:

1. A vállalkozó helyet ad birtokán a gazdasági tanintézetnek s egész gazdaságát a szakoktatás célja és kellei szerint rendezi be és kezeli.

2. Bizonyos számú ifjakat felvesz teljes ellátásra, melyért a kormány egyezségileg megállapított határozott összeget fizet személyenkint.

3. A felvett ifjak kötelesek minden gazdasági munkát teljesíteni, – azonban nem erejükön felül, és csak annyit szabad velük dolgoztatni, hogy elég idejük maradjon az elméleti tanulásra is, – végre kikötetett, hogy a gyakorlatokat a növendékekkel a legprimitívebb munka-

kon kell kezdetni, s fokanként vezetni be őket a complicáltabb munkákba.

4. A növendékek 3 évig maradnak az intézetben.

5. A kormány az elméleti oktatásra egy szaktanárt, s mellé egy állatorvost és egy számtartót (un agent comptable) alkalmaz és fizet az állami pénztárból. Az elméleti tanár az intézetben lakik.

6. A vállalkozó főigazgatása (haute direction) alatt áll az intézet s összes személyzete, de a szervezeti s minden részletes szabályokat a kormány állapítja meg.

7. Minden gazdasági munka, beszerzés, építkezés és felszerelés a vállalkozó költségén történik, s csupán azon gazdasági beszerzéseket s beruházásokat fizeti az állam, melyek az elméleti oktatás érdekében szükségesekül mutattnak ki.

A földműves- iskoláknak vállalkozó jelesebb gazdákkal kötött ily egyezségek által létesítését nagyrészen takarékosági érdekből akarta a kormány eszközölni, egyfelől azért, hogy rövid idő alatt annál több intézetet állíthasson fel, s másrésről azért, mert a tervezett iskolákkal az első kísérletnél a siker problematicus lévén, nem akartak a befektetésekkel nagy összegeket kockáztatni. A takarékosági szempont mellett azonban még azon körülmény is

indította Rogiert az egyezség kötésére, hogy kiváló súlyt helyezett a gyakorlati oktatásra, s más utón nem véltek hamarjában annyi és oly ügyes gyakorlati szakoktatókat szerezhetni, mint a minőket reménylettek azon egyénekből nyerni, kik saját birtokukon huzamosabb gyakorlati gazdálkodásuk által e téren elismerést vívtak ki. Mind e mellett alig néhány helyen sikerült ily egyezségeket kötni, s az intézetek nagyobb részét kénytelen volt a kormány e célra részint bérelt, részint szerzett birtokokon állítani fel.

Így jöttek létre 1851 ig a következő gazdasági intézetek:

a) szorosan gazdasági és földművelés-intézetek (Ec. d'agriculture) 1. Thourouba.o, 2. Berg-op Zoom-on (Thourounál), 3. Verviersben, 4. Chimay-n, 5. Tirlemontban, 6. Leuzben, 7. Attersbon, 8. Ostainben, 9. Rollében, 10. Ovs-tackerben, tehát mindegyik tartományban;

b) gazdasági eszközök ipariskolája (Atelier et école d'apprentissage pour la fabrication des instruments aratoires) Haine-St., Pierre-ben.

c) állatgyógyászati állami iskola Courtraiben, és

d) kertészeti iskola Vüvordeban (Brüsszel mellett).

A kormány minden kísérletet megtett s minden általa kigondolhatott módot elkövetett e

tanintézeteknek fentartására. Többször változtatott szervezetükön, módosította tanterveiket, (különösen 1852-ben, midőn már az elméleti oktatásra is nagyobb súlyt fektetett), s mindenkép igyekezett őket az élet gyakorlati szükségének s a viszonyoknak megfelelőkké tenni. Azonban daczára az erőlködéseknek, 1869 ig, tehát az első 20 év alatt avilvordei kertésziskolán és az állatgyógyászati intézeten kívül a többi mind a tizenegy földműves- iskolát meg kellett szüntetni s pedig azért, mert a hazai – s különösen a vidékbeli gazdák fiai közül nem kaptak növendékeket, daczára annak, hogy még ellátást is ingyen adtak nekik. – Sok helyen az intézetbe belépett kevés számú növendékeknek is nagy része külföldi volt. (Így p. o. nyugoti Flandriában. Van Eyck úrtól, a gyakorlati ipariskolák igazgatójától hálam, hogy a thouroui, (tehát Belgium nyugoti részén Németországtól legtávolabb fekvő) gazd. iskolában több növendék volt Németországból, mint Flandriából vagy egész Belgiumból. A külföldiek pedig úgy látszik leginkább az igen kifejlett belgiumi gazdálkodás megismeréseért jöttek, (s jönnek ma is – Gtemblouxeba.) Beszéltem e tárgyról a többek között Lejeune úrral, a gemblouxe-i gazd. főiskola igazgatójával és Bellfroï úrral, a belügyminisztériumban a gazdasági ügyek és közoktatás főnökével. Mindegyik oda nyilatkozott, hogy a kisebb bir-

toku gazdaközönség számára állított földműves-iskolák, azaz: alsóbb- és középfokú oly tanintézetek, melyekbe 16 éven felüli ifjak több évi tanfolyamra vétetnének fel, náluk egyáltalán eredményteleneknek és fentarthatlanoknak bizonyultak, 1-ör mivel a kisbirtokos gazdák nem nélkülözhetik fiaikat azok 16 éves korán felül; 2- or mivel náluk már a népnél is oda fejlett a földművelés, hogy a gazdanép ily áldozatnak szükségét sem erezi; és 3-or mert, a ki már annyi ideig bír és akar tanulni, az nem földműves-iskolába, hanem felsőbb gazdasági intézetbe megy magasabb ismeretkör szerzéseért. — A földműves-iskolák (écoles pratiques d'agriculture) — beszélé Lejeune úr: — a gyakorlati munkákra s azokkal járó oktatásra vannak alapítva. Igen, és a nagyobb birtokosok, s gazdagabbak fiaí nem akarják o munkákat maguk végezni, a szegény emberek s a kis gazdák pedig fiaikat azok 15 éves korán túl már saját gazdaságukban alkalmazzák mindennemű munkára a nem adják be intézetbe dolgozni az intézet számára. Általában úgy láttam, hogy mind a szaktanárok, mind a kormányférfiak tapasztalásaik folytán arra a nézetre jöttek, hogy náluk a nép magukban a gyakorlati munkákban s a föld művelésének külső módjait illetőleg, már az életben is oly képzettséggel bír, miként ezen ügyek elsajátításáért nem akar, s

nem is igen szükséges, intézetbe jönnie. Megtanulja azokat saját földjének művelése közben a fiú az apjától. Hanem igenis nagy szükségük van arra, hogy a tényleg is szokásban levő gazdasági eljárások s munkák okait megértsék, hogy a folyton haladó gazdasági s természeti ismeretek közöttük terjesztessenek, és hogy a gazdászat újabb vívmányai s eszközei velük megismertessenek. Ezeket kell a népnek oly korban és oly modorban tanítani, a mint az életviszonyok megengedik.

A különböző tartományokban is azt tapasztaltam, hogy ezeken a nézeteken alapulnak mindazon különféle eljárásaik és törekvéseik, melyekkel a nép gazdasági műveltségét igyekeznek emelni. Mert bár jelenleg az 1860*)-ban állított gembloux-i felsőbb gazdasági tanintézet, a vilvorde-i kertészeti iskolán, s az állatgyógyászati tanodán kívül egész Belgiumban nem létezik külön gazd. tanintézet: mégis mind

*) A földműves- s e nemű iskolák helyett állított Gembloux-ban (Brüsseltől a namure-luxemburgi vasúton 1 $\frac{1}{2}$ óra) s nyitattott meg 1861-ben egy felsőbb gazdasági iskola, mely elég nagyszerű, s kitűnően felszerelt. Az utolsó években már évenként 80-100 növendéke is volt, 1867-ig azonban rendszeren 34-30 között változott. A növendékeknek átlag több mint fele külföldről jött Európa s Amerika majd minden országából.

e mellett kevés ország van, hol nagyobb erőfeszítéssel s többféle módokon dolgoznának a nép gazdasági műveltségének emelésén s terjesztésén.

A nép gazdasági oktatásának nevezetesebb módjaiul a következőket jegyezhetem fel:

1. A néptanító-képezdekben is megkísérleték a tanító-jelölteknek nagyobb mérvű gazdasági oktatást adni. E tanfolyamokat több helyen dicsérik is, de másfelől többek, s p. o. Lejeune úr is, úgy nyilatkoztak előttem, hogy ez eljárás eredményei közel sem feleltek meg a hozzá kötött várakozásoknak. – Általában, igen nehéz, sőt alig lehető a rövid képezdei tanfolyamon, a többi tantárgyak káros megrövidítése nélkül, oly mennyiségű s mérvű gazdasági képzettséget sajátíttatni el a tanítónövendékekkel, hogy azok annyi szakavatottságot nyerjenek, miként a gazdasági ismereteket kellően tanítani is tudják. Ez aggodalmat annyival inkább méltányolhatjuk, ha figyelembe vesszük, hogy a belga képezdekbe való felvételhez csupán az első (elemi) iskola jól elvégzése kívántatik. Azonban azt elismerik, hogy a tanítók az így nyert képzettségük által is sokat tesznek a gazdasági oktatás érdekében a népiskolákban és falukban. Különösen azon tanítók, kik vagy kiváló szeretettel vannak a gazdaság iránt, vagy pedig ál-

talában a képezdében szerzett szakismereteiket tovább képezik.

2. A népiskolai tanfolyamokban tanítják a gazdasági ismereteket, és pedig úgy az elsőd (primaire) iskolákban, mint a serdülők tanfolyamán.

Tankötelezettség nem lévén, a gyermekek rendszeren a 7-ik évtől a 10-11-dik év betöltéséig járatnak iskolába, s azontúl vagy a városokon levő felső népiskolába, (Ecole moyen) vagy az életbe mennek, s csak kevés fiú és rendetlenül jármég 12-dik évében is az elsőd iskolába. E miatt az elsőd (elemi) iskolák még a nagy városokban is rendszeren 4 osztályúak, s a növendékek egy része az egyik vagy másik osztályt két évig frequentálja. – A gazdasági ismereteket azután a felső két osztályban tanítják, oly módon, hogy az olvasókönyvek épen a belgiumi gazdasági életből vett ily olvasmányokat tartalmazznak, s azokat olvasás közben a tanító mindannyiszor magyarázza. E mellett a falusi iskoláknál kertek vannak, melyekben a szorosan kertészeti (zöldség, gyümölcs, stb.) termesztés mellett a gabna-termesztést is mutatja s tanítja a tanító. Mondják, hogy a hol a tanító különösen érti s kedveli a gazdászatot, ott az egész oktatást erre irányozza.

Sok helyen, a hol a gazdasági oktatás iránt buzgólkodó tanfelügyelők vannak, az 1866. óta

szervezett „serdültek tanfolyamán” (cours d'adultes) tartanak gazdasági oktatásokat nagyobb mérvben, mint az elemi iskolában.

Megjegyzendő, hogy a serdültek tanfolyamának kettős célja levén (t. i. egyfelől oly legalább 14 éveseknek, kik az elemi iskolát elmulasztották, est utánpótolni, s másfelől az elemi iskolát úgy a hogy végzett, ugyanily korú növendékeknek továbbképző iskolául szolgálni), az két különböző s parallel vezetett tanfolyamot foglal magában, t. i. egy elemi s egy úgynevezett felsőbb cursust. Ez utolsóban tanítanak, a hol t. i. e célra alkalmas egyént kapnak, gazdasági ismereteket is. Általában e tekintetben igen sokat tehetnek s több helyen tesznek is a népiskolák tartományi és cantoni (vagy járásbéli) tanfelügyelői, így pl. tudomásom szerint tiszteletreméltó buzgalmat fejt ki e téren nyugoti Flandria tartományi tanfelügyelője, Germaine úr, kivel e tárgybán közelebbről is értekeztem Brugeban. Ő például a gazdasági ismeretek tanítására való szigorú felügyeleten s buzditáson felül maga irt egy gazdasági tankönyvet az elemi, s egyet a serdültek iskolái számára. — Azután a tartományabeli tanítókkal koronkint conferenciákat tart e célra. Ez összejeövetelen tankönyvének minden egyes fejezetéről előadást tart, azt tüzetesen megmagyarázza s egyszersmind kísérletekkel világosítva adja elő a hozzá szükséges természet- és vegytani is-

mereteket is. Minden ily conferentia végeztével pályázatot tűz ki az ott tárgyalt themákra, mire valamennyi tanítónak írásbeli pályamunkát kell hozzá beadnia. Es Germaine úr minden ily dolgozatot átvizsgál, hibáit s hibás felfogásait kiigazítva küldi vissza szerzőjének. így magyarázzák s tanítják azután a tanítók az említett olvasókönyvet iskoláikban, honnét meg a gyermekek azt hazaviszik s esténként olvassák szülőiknek.

Azonban természetesen, az oktatás bármely ágában is csak ott fejthet ki ily tevékenységet a tanfelügyelő, hol nem 100-150 □ mértföldnyi területe s 300-400 községe van, miként nálunk,*) s kissé más szervezetük, s másnemű munka- és hatáskörük van, mint a mieinknek.

Erezhető és jó hatását tapasztalják az iskolához alkalmazott könyvtáraknak is, melyek nagyrészen gazdasági munkákból állnak. Nyugoti Flandriában p. o. évenként minden köz-

*) Az 536 □ mértföldnyi területű, kövezett országutakkal és Európában legsűrűbb vasúthálózattal ellátott Belgiumban jelenleg is 9 tartományi s 55 cantonal tanfelügyelő van a népiskolák felett, ezenfelül a tanítóképezdéknek 1 s a középtanodák η ik 3 tanfelügyelője. Ezeken kívül az egyházi népiskolai felügyelők szintén mintegy 50-en vannak. A tanfelügyelők majdnem kivétel nélkül tanügyi szakemberek. És még ezeken kívül jönnek a különféle ipariskolák különféle tanfelügyelői. És valamennyi tanfelügyelőség van mellék foglalkozás, hanem önálló hivatal.

ség költségvetésében legalább 50 frankot ad e célra a tartomány.

3-or. Sokat tesznek az agriculturai műveltségnek a nép között terjesztésére a gazdasági egyletek, kik – úgy látszik – ezt ismerik legfőbb feladatukul.

Mind a kilencz tartományban van egy egy gazdasági egylet, mely összeköttetésben áll a Brüsszelben levő központi bizottsággal. Mindegyik tartományban ismét több alegylet, vagy néhol csak osztály, van. Mindegyik gazdasági egyletnek hetenként többnyire egy nyomtatott ívén s illusztrálva megjelenő legkevesebb egy közlönye van. Csak én magam vagy 15 ily különféle gazdasági lapot láttam. Az egylet tagjai díj nélkül kapják őket. Előfizetési áruk is csekélység: egész évre 3-4 frank. Alig van egy pár drágább t. i. 5 frankos. Az egylet tagjai azután annyira elterjesztik e közlönyeiket, hogy a 12-20 hectaros gazdák nagy részénél, talán többségénél látható legalább is egy ily szaklap. E szaklapoknak két igen gyakorlati sajátságát kell megemlítenem. Először azt, hogy mindegyikben azon illető tartomány vagy vidék gazdasági viszonyait s szükségait tárgyalják, melynek számára a lap megjelenik, és a hol az illető gazdasági egylet működik. Másodszor azt, hogy iparkodnak bennük a néppel megismertetni minden újabb vívmányát és esz-

közét a gazdasági culturának, de ezt is mindazon illető vidék specialis viszonyainak szempontjából tárgyalva. Az új találmányoknál is mindjárt arról írnak, mennyiben és hogyan volna az alkalmazható az illető vidéken. így a nép is érdeklődve olvassa azon ismereteket, melyeket általánosságban elmondva talán igen unalmasaknak talált volna.

A gazd. egyletek másik igen eredményes működését képezi a conferentiák vagyis előadások tartása. Minden egyes kisebb vidéken, vagy nagyobb községben népies előadásokat rendeznek azon tárgyakról és kérdésekről, melyekről tapasztalják, hogy ott legsürgősebben kell a népet felvilágosítani. A hol p. o. valamely káros előítéletet, vsgy téves gyakorlatot, vagy bizonyos dolog felől kiváló tudatlanságot tapasztalnak avagy új kérdések merülnek fel, ezekről az egylet jelentést tesz a kormánynak, megírja a bajt s a felderítendő kérdéseket és kér azok megvizsgálására és a népnek felőlük való felvilágosítására szakembert. A kormány azután vagy a 3 tanintézet valamelyikéből, vagy máshonnét rövidebb hosszabb időre küldi az illető szakembert, ki az ügy megvizsgálása után tartja az u. n. conferentiákat a nép előtt.

Azonban bármily tiszteletreméltó és nagy eredményű legyen is az egyleteknek e kettős módon és sok évek óta kifejtett működése: de annak feltétele és alapja ott is az isko-

lai tanítás. Ők is csak a lakosságnak jobban iskolázott részére bírnak gyümölcsöző hatást gyakorolni. El kell ismernünk, hogy a belga társadalom egy jelentékeny s művelt része mindaz iskolában, mind az életben élénk harcot folytat a tudatlanság ellen.

Ők jól tudják, hogy gazdaszatuk, minden nagy előrehaladottsága mellett is, csak a népnek e tekintetben szinte folytonos művelésével képesek még fokozni atermelést sa birtok értékét

A két Flandriában az utolsó 20 év alatt minden 10 évben megkétszerődött a föld értéke. Jelenleg p. o, egy hectar föld ára 4000-4500 frank, egész 10,000 frankig (vasúti állomás és város közelében).

Igen, de azután egy hectar tiszta jövedelméül 2-300 hectárnál nagyobb birtokon 80 frankot, 15-30 hectaros kis birtokon pedig egy-egy hectarból 140-180-200 frankot számítanak.

Több gazdával beszéltem, kinek az idei igen közepes terméssel egy hectar 30 hectolitre ($48\frac{1}{4}$ mérő) búza termett, s abban a földben aratástól őszig még zöldséget vagy répát is termesztett.

Egy hectar = 2780 D öl.

VI.

A gazdasági közoktatás Württembergben.

A kis Württemberg e század eleje óta majd egész Európában zászlóvivője volt a gazdasági közoktatásnak.

Tudomásom szerint e téren úttörőül a svájci Fellenberget tisztelhetjük. Ő volt az első, ki Hofwyli intézetében paedagogiai alapokra, nevezetesen Pestalozzi elveire fektetve kezdeményezé a gazdászati képzést; azt az általános neveléssel, legbensőbb összeköttetésbe hozta a növendékeknek már gyermekkorában. Az ő célja nem csupán a gazdászati szakoktatás volt hanem egyszersmind s első sorban az, hogy a gazdasági foglalkodtatás és nevelés által testileg s erkölcsileg erőteljes és munkás egyéneket neveljen, s így a gazdasági nevelés által az általános nevelést is reformálja. E végre alkotó 1804-ben először „gazdasági szegényneveidéjét” (Landwirtschaftliche Armenschule) elhagyatott, kóbor szegény gyermekek számára. Az emberek látván az e nemű nevelés nagy eredményeit, pár év múlva vagyonos szülők is sokan adták ez intézetbe gyermekeiket. Így nőtte ki magát Fellenberg szeretetházából egy felsőbb gazdászati intézet, melyet rationalis gazdák képzésére

1807-ben létesített hofwyli nevelési coloniajának egy osztályzataul. Fellenberg ez intézetének hatása folytán és mintájára létesült Európában a legtöbb gazdasági tanintézet.

Hofwyl hatása alatt állítatott Würtembergben a hohenheimi felsőbb gazdasági tanoda 1818-ban, mely legutóbb 1865-ben szerveztetett újra, s ma is Európában egyik legnagyszerűbb o nemű példány intézetül virágzik.

1841-ben a jelenlegi király apjának 26 éves uralkodása alkalmából a „nagyon szeretett királynak állítandó emlékre” nagy összeg pénz gyűlt össze önkéntes adakozásokból, melyet a rendek még országos alaphól megszavazott összeggel is növeltek. A philosoph Vilmos király nem engedte ez összeget egészen érez emlékre fordítatni, hanem annak legnagyobb részén (és a hozzáadhatott még egyéb vagyonból) 1842-ben három földmíves iskolát alapított, u. m. Hohenheimban, a gazdasági akadémia mellett, Ellwangenben, és Ochsenhausban. Később a feketeerdői kerület számára még egy ily intézet állítatott fel Kirchbergben, egy régi zárda épületben és birtokon.

Így van Würtembergnek 28 év óta a hohenheimi akadémian kívül 4 földmíves iskolája, o évi tanfolyammal. Ezenkívül Weimbergben (Heilbrunnál) egy szőlőmíves-, és Beutlingenben egy pomologiai tanintézete.

A hohenheimi földmíves iskolában 25, a többiekben 10-14 legalább 17-ik évét betöltött ifjú vétetik fel pályázat útján egészen ingyen lakás és élelmezésbeli és ellátásra és tanításra, csupán munkájukkal szolgálván meg tanítási költségük egy részét,*)

Ez egy földmíves iskolában az igazgatón kívül 3-4 tanító van alkalmazva. Így p. o. az általam meglátogatott kirchbergi földmíves iskolában: Schoffer gazd. kormánytanácsos úr az igazgató, ki az erdőszeti s állattiaméi tanoikon kívül valamennyi gazdasági tantárgyat tanítja; mellette s vezetése alatt működik egy állatorvos, egy tanítója az erdészeti ismereteknek, s egy népiskolai tanító.

A népiskola tanító tanítja valamennyi népiskolai tantárgyakat, melyeket azért is kénytelenek ismétetni, mert a 17 éves ifjak sokat felejtettek a népiskolában tanultakból. Azonban az elemi népiskola tárgyait bővebben és fokozottabban tanítják és a matematikai és természettani ismereteket nagyobb mérvben.

*) Erre nézve szabályaik szerinti számításuk az, hogy a növendékek az élelmet kapják munkájuk fejében, (a hol p. o. az igazgató a gazdaságot bérben bírja, a növendékeknek adott élelmezésért semmi megtérítést sem nyer,) az italoikat, lakást, fűtést, világítást, ágyat, mosdóruhát, taneszközöket s szereket, papirost, és betegápolást pedig a tett alapítványokból.

Kirchbergben meglepetve láttam a szinte a népiskolai tanító által adott rajztanítást, melyet oly ügyesen, s oly mértékben bír eszközölni, hogy a másod s harmad éves növendékek máig egészen feladványok szerint (tehát nem másolva) készítenek matematikai alapokon dolgozott tiszta csinos és a legkisebb részletekig kidolgozott tervrajzokat mindennemű gazdasági épületre, házra, sőt gépekre is. Meglepően csinos ily dolgozatokat láttam oly növendékek által csinálva, kik csupán ott kezdtek rajzolni tanulni. E tanításban az tűnt fel sajátságosan, hogy néni a tulajdonképeni alapvonásokon kezdik a tanulást, hanem egyszerre egyes tárgyak s épületrészek lerajzolásával. — Természetesen azután az így tanult egyének egyéb tárgyakat soha sem igen fognak tudni rajzolni, no de arra szükségük sem leend.

A tanórák rendszeren reggel 5-től 7-8 óráig és az esti órákban tartatnak, hetenkint átlag 25-30 órán. Télen természetesen több a tanóra mint nyáron s nappali időben is inkább tartatik. Munkaidőben reggel 8 órától az egész nappal a munkákra fordittatik, sőt aratás, takarmány és repczetakarításkor a tanórák egészen megszűnnek, de ily szünet összesen 4 hétnél tovább nem tarthat.

Az egyszer fölvevett növendék köteles az egész 3 évi tanfolyamot megszakítás nélkül bevégezni, s ez idő alatt minden reá bízott gazdasági mun-

kát teljesíteni, s az év bármely részében csak különleges szabadsággal mehet haza.

A felvétel mindegyik intézetbe rendszeren nov. 1-sőjén történik felvételi vizsgával. A pályázók közül a felvételi vizsga eredménye szerint választják ki a felveendőket. A felvételre leglényegesebb kellékek: testi épség s erő a gazdasági munkákra, irai, olvasni s számolni tudás, — és annyi érettség s értelmesség, hogy a gazdaságtani s ahhoz szükséges segédismeretek egyszerű előadását megértsék.

Egy-egy földmíves iskola birtoka aránylag meglehetősen kiterjedt s felszerelésüknél sem járt el az állam épen szűkmarkúan, bár Wurtemberg -ben mindennél s névszerint a tanintézeteknél is igazán csak a legszükségesebb kiadásokra szorítkozik az állam.

A kirchbergi földmíves iskola gazdasága p. o. 550 morgen (mintegy 3280 kat. hold*). Ezen tartanak jelenleg részint a gazdálkodás, részint az oktatás céljából 32 tehenet (symenthali és durheimi keresztezve), 16 tinót, 11 lovat, 4 csikót. 400 juhot és 8 sertést. Ökröt nem tartanak, s lovakon szántanak.

Az általam szinte meglátogatott hohenheimi földmíves iskolának az akadémiaétól külön gaz-

*) Egy württembergi morgen == 0,54,758 kat. hold.

dasága nincsen. Ez intézet ott inkább csak külön tanfolyam.

A hohenheimin kívül a többi 3 földműves iskolánál a bérleti rendszer van alkalmazva, oly módon, hogy az intézet egész birtokát s összes gazdaságát a kormány az igazgató tanácsnak adja bérbe, ki azután a növendékek munkájának segélyével (miért nekik élelmezést ad) saját hasznára és koczkájára, saját belátása szerint gazdálkodik. Ez eljárással egyfelől a kormány a a gazdaságra, az egyszerű beruházáson felül, semmit nem költ, nem koczkáztat, és csupán az oktatási szükségletek fedezésére szorítkozhatnak; másfelől az igazgatónak is szabadabb keze; sőt több érdeke is van a gazdaság célszerű berendezésére és minél jövedelmezőbben szerelésére. Különösen az igazgatónak e nagyobb rendelkezési joga több tekintetben előnyös az okszerű gazdálkodás érdekében. Mindemellett részemről annyi rász oldalát látom e bérleti rendszernek, hogy azt határozottan helyteleníteni merem. Igaz, hogy a tanterv, a házi rend, életmód és administratio igen részletes szabályokkal van a kormány által megállapítva, s az ezek megtartására való szigorú felügyelet a visszaéléseket nagy részben megakadályozza. Mégis a bérleti rendszer sok alkalmat ad vagy az oktatási s nevelési célokkal ellenkező eljárásokra, vagy az ezekkel való gyanúsításra. Így például, gazdasági

tanintézetnél a gazdálkodás célja nem mindig és kizárólag a lehető legnagyobb jövedelem előteremtése lehet. Hanem az oktatás érdekében sokszor a növendékek előtt oly kísérleteket is kell tenni a különféle művelési módokkal és természetességekkel, melyek nagy része tán nem jövedelmez vagy éppen költségbe is kerül. – Amde ha az igazgató saját hasznára s kárára gazdálkodik, a legszigorúbb felügyelet mellett is lehetővé válik, hogy mindenben csak azt műveli, mi a lehető legnagyobb jövedelmet hozza, s a legtanulságosabb kísérleteket is elmulasztja, ha azok kárával, vagy legalább jövedelmének csökkentésével járnak. – Továbbá gazdasági tanintézetben is csak az oktatásnak szabad a tulajdonképi főcéljának lennie, a növendékek munkájának pedig csak erre eszközül kell tekintetni. Nem az a cél, hogy minél többet dolgozzanak a nagyobb jövedelem előállításáért, hanem hogy minél többet tanuljanak, hogy ügyes munkásokká képeztesse, és csak annyit dolgozzanak, mennyi e cél eléréseire szükséges. Azonban, ha az igazgató a bérlő is, ki a növendékeket munkájukért élmezsi, lehető, hogy a növendékeknél a munkát célá teszi, s ha testileg túl nem erőlteti is őket, de tanulásuk és tanidejük rovására dolgoztatna velők kelleténél többet. Vagy ha ezt nem teszi is (a mint p. o. tudomány szerint Schoffer úr is sokkal jelesebb tanáig

mint az tőle kitelnék), de bizonyosan fogják vele gyanúsítani a szülők és mások, s ez lelkiismeretes nevelőre nézve még kellemetlenebb. Hallottam is ez iránt Würtemberg több vidékén élénk panaszkokat. Nagyon sokalják a három évi tanfolyamot. Azt mondják, hogy mindazt, a mit most 3 évig tanítanak, két év alatt is könnyen megtanulhatnak a növendékek, ha több időt fordíthatnának a tanulásra, s az év legnagyobb részét nem az igazgató javára szolgáló dologgal kellene töltöniök. Ez értelemben már nyílt fellépések is voltak s a kormánynál is vizsgálták az ügyet. Az igazgatók viszont e vádakra azt felelék, hogy a 3 évi tanév szükséges, mert az első év többnyire az elemi iskolai ismeretek szükséges ismétlésével és az előkészítéssel telik el, és mert az első évben a növendékek nemcsak hogy kevesebb értékűt tudnak dolgozni, mint mennyibe élelmezésük kerül, de ügyetlenségükkel és tudatlanságukkal annyi kárt is tesznek a gazdasági eszközökben, hogy mindez által vagy ezer forintra menő veszteséget okoznak, a miért éppen csak utolsó, karmadik évi munkájuk értéke nyújt kárpótlást. – Bármelyik részen legyen is a tényállást illetőleg az igazság, legnagyobb baj az, ha ily hír terjed el a tanintézetek iránt, s ez nagyon siettetí a földmíves iskoláknak az utóbbi idők alatt Würtembergben is érezhető hanyatlását.

A földműves iskolák eredeti rendeltetése itt az volt; hogy bennök mindenekelőtt vagyonosabb parasztgazdák fiait taníttassanak, s egyszersmind más birtokosoknál gazdasági szolgáltatásokra alkalmazandó egyének (Werkführerek stb.) képeztesse. Azonban az élet ez előlegesen felállított elméletet oda változtatta, hogy ma már tényleg a második cél szolgál ez intézetek főfeladatát, s az önálló parasztgazdák képzése másodrendűvé vált.

Ez intézetek keletkezése után már az első tíz évben azt látták, hogy a 3 évi tanfolyamot végzett növendékeknek jóval nagyobb részéből nem a maguk gazdája, hanem más birtokosnál szolgáló egyének lettek; nem csak, hanem általában az állam költségén kiképzett növendékek többsége más államokban – sokan Németország határain is túl – ment szolgálatba. E tapasztalat folytán még az alapító Vilmos király azt rendelte, hogy a felvételi pályázatoknál ne csupán az egyéni képességre és a legjobb készségre legyenek tekintettel, hanem a felvételnél bármily kitűnő, de vagyontalan fiúk mellett lehetőleg előnyük legyen az oly vagyonos parasztfiúknak, kiknél valószínűséggel remélhető, hogy idővel saját birtokukon fognak gazdálkodni. Ez eljárásnak, azon érdekből, hogy a földműves iskolákban főleg önálló parasztgazdák taníttassanak, lett ugyan némi haszna, de másfelől miatta

a tanárok a felvételeknél igen sokszor lelkiismeretüket sértő igazságtalanságot kénytelenek elkövetni, és az óhajtott cél mégis csak kis mértékben lett inkább elérve, mint előbb. Ma is a négy földmíves iskolában összesen van (a 3 évi tanfolyamban) évenként mintegy 70-74 növendék, s ennek fele sem megy az intézetből saját birtokába gazdálkodni, a többség nagyobb birtokosok szolgálatába lép. (Ámbár – mint hálam – ez utóbbiak között többen vannak olyanok is, kik idővel, p. o. apjuk halála vagy munkatehetetlenné válása esetén, ismét haza mennek saját telkükön gazdálkodni). – Kirchengben p. o. a jelenleg lévő 12 növendék közül legfőlebb öttől remélhető, hogy azonnal haza megy saját vagy családja vagyonán gazdálkodni.

A württembergi földmíves iskolák keletkezésük első éveiben kevés részvétet keltettek maguk iránt a lakosságnál. Nagy fáradtsággal és lassan lehetett őket a néppel megszerettetni. Később virágzásba jöttek, s a pályázók tolultak a felvételi vizsgákra. Most a legutolsó évtizedben azonban ismét nagyon hanyatlottak s folyton alászállnak. A felvételre a pályázók közül nem igen válogathatnak, sőt sokszor alig tudtak a megüresült helyekre fölvehető ifjakat kapni.

E hanyatlást sokan annak tulajdonítják, hogy

a tanfolyam hosszú, s a szülők nem akarják 17-18 éves gyermekeiket 3 évre oda adni az igazgató számára dolgozni. Másoktól pedig, s épen ily intézetek igazgató tanáraitól azt hallám, hogy a földmíves iskolákat az rontotta meg, hogy kétféle növendékeik vannak, s két oly czélt tűztek feladatukul, mely egy és ugyanazon módon nem érhető el, t. i. a nép gazdasági művelését és gazdasági szolgálatra (Werkführerekül s alsóbb Verwalterekül) alkalmazandó egyének kiképzését. – Stuttgartban maga Oppelt kormánytanácsos úr, (a kormánynál a Landwirtschaftliche Centralschule igazgatója) mondja, hogy a földmíves iskolák főfeladata, gazdasági munkavezetők és alsóbb fokú kezelők képzése, és azontúl *vagyonosabb* parasztgazdák tanítása. A kormány a tett tapasztalatok folytán meggyőződván arról, hogy a kisbirtokos népnek nagyobb tömegben is életszükséggé vált gazdasági oktatását nem lehet a külön földmíves iskolák által eszközölni, e célra más módokról gondoskodott. Nevezetesen 1865-ben a népiskolai törvény revisioja alkalmával és különösen ez új törvényre alapított s 1866. február 1-én kibocsátott rendeletével általánosan behozta a már szórványosan keletkezni kezdett „*gazdasági továbbképző* népiskolákat” (Landwirtschaftliche Fortbildungsschulen) s valamennyi ily intézetet az oktatásügyi minisztérium alá helyezte, mely

alatt áll még a hohenheimi gazdasági akadémia is. – Ezeken kívül ugyanazon népiskolaügyi rendelettel hozta létre inkább a felnőttek számára a gazdasági esti összejöveteleket, – a vándor tanításokat; – az olvasó-egyleteket és a gazdasági könyvtárakat. Lássuk ezeket röviden.

1) G a z d a s á g i t o v á b b k é p z ő n é p - i s k o l á k .

E tanfolyamok szervezetének ismertetésére meg kell jegyeznem, hogy Württembergben a népiskolai tankötelezettség a gyermekek 7-dik életévénél kezdődik s 17-dik életévük betöltéséig tart, úgy, hogy 13-dik évük betöltéséig a mindennapi iskolába, azontúl a vasárnapi, vagy téli esti vagy más továbbképző iskolákba tartoznak járni. Ez intézkedésnek főleg az az oka, hogy náluk akár égalji s más természeti körülményeknél, akár ethnographiai s egyéb viszonyoknál, vagy tán mindezeknél fogva, szembe-tűnőleg lassabban fejlenek ki az egyének mint több más, p. o. délibb vagy keletibb országokban. Úgy, hogy a gyermekek nagy részénél hét éves koruk előtt nem kezdhető el a sajátképi tanítás, s akkor is lassúbb fokozatokban. Innét a mindennapi népiskolában – bár tanfolyama

hosszabb s a növendékek nem 12, hanem lo éves korukig járják – jóval kevesebb tantárgyat taníthatnak, mint sok más országokban s mint p. o. Magyarországon is.

A gazdasági továbbképző népiskolák legtöbbnyíre télen tartatnak. Nem egyebek ezek, mint téli esti iskolák, összekötve gazdasági oktatással.

A tanítást legtöbb helyen a népiskolai rendes tanítók tartják. A hol azonban a hely bon vagy közel lakó más szakembereket (p. o. reáltanítókat, gazdasági szaktanárokat, vagy állatorvosokat vagy gazdatiszteket s más tanult gazdákat) e célra megnyerhetnek, azok is adnak órákat, de ezek száma aránylag kevés, s rendszeren csak a népiskolatanítók tanítanak, kik azután e fáradságukért külön díjaztatnak. E tanítóknak a gazdasági ismeretekben lehető kiképzése céljából a hohenheimi akadémián évenként három heti tanfolyamot rendeztet a kormány.

A továbbképző iskolák az 1866-iki (febr. 1.) rendelet szerint kétfélék volnának, u. m. először úgynevezett kötelezett továbbképző iskolák, melyekbe a vasárnapi iskolakötelesek járnak 14-ik évüktől 17 éves korukig, s ez esetben a vasárnapi iskolák látogatásától felmentetnek; másodszor önkénytesek, melyekben 17 éven felüli ifjak szorosan gazdasági s magasabb fokon tanított ismereteket tanulnának. – Az elsőben említett tanfolyamban taníttatnának: a polgári

életben legszükségesebb tanszakok (különösen a reáliák bővebben), s minden a gazdaságra vonatkoztatással.

Mindkét tanfolyamban az oktatás egészen gyakorlati irányú tartozik lenni.

Azonban az életben nem sikerült a tanfolyamoknak, az életkorok szerint tervezett ezen szigorú megkülönböztetését keresztülvinni. Kénytelenek lettek nemcsak a szorosan gazdasági tanfolyamra 13-14 éves vasárnapi iskolaköteles ifjakat felvenni, hanem a legutolsó kimutatások szerint sok községben a növendékek egy negyede egy harmada, sőt több helyen fele olyan, ki még a mindennapi iskolába köteles járni, tehát 13 - 14-ik életévükben levők.

A fenntartási költségek nagyobb részét a községek vagy néhol egyletek fedezik, s az állam csak méltányos összeggel segíyezi őket. Az utóbbi években p. o. a kormány alig fordított évi 8000 forintnál többet a gazdasági továbbképző iskolákra külön e czímen.

Az oktatás ünnepnapokon, és télen az esti órákban tartatik, többnyire naponként 2 órán. - Egy ily iskola növendékeinek száma 7 és 40 között változik. - Alig egynehányban van 50-60 tanuló.

A gazdasági szakokra tankönyvül Martin Vilmosnak a meszkirchi (Baden) téli iskola taní-

tójának, a badeni téli iskoláknál általánosan bevett műve használtatik. *)

Hihetetlen gyorsasággal terjedtek el ez iskolák mind Würtembergben, mind azon túl Németország államaiban. Valósággal divatba jöttek. 1865-ben kezdeményezték őket, s Wurtemberg négy kerületében már volt:

1) Kötelezett esti iskola gazdasági oktatással:

186⁸/₉. tanévben 452 és 9165 növendékkel.

186⁹/₁₀. tanévben pedig 568 iskola, 10,738 növendékkel.

2) Önkéntes gazdasági továbbképző iskola:

186⁸/₉. tanévben 196 iskola, 3783 növendékkel.

186⁹/₁₀. tanévben pedig 200 iskola, 4067 növendékkel.

Tehát az ország mintegy kétezer községében összesen 763 gazdasági tanfolyam van csak a népiskoláknál, és pedig 14,805 tanulóval. - Ezeken kívül van 125 továbbképző ipariskola.

Az oktatás eredményével sok helyen, különösen a kormánykörökben szintén igen meg vannak elégedve, sőt ezt kissé tán túl is becsülik.

*) Die Hauptlehre der neueren Landwirtschaft. Ein Leitfadens zum Unterricht an niederen landwirtschaftlichen Schulen. Ravensburg. II. kiadás. 1871.

Oppelt kormánytanácsos úr (az említettem Landwirtschaftliche Centralstelle igazgatója), szintén úgy nyilatkozott, hogy fődolog a jó elemi vagyis mindennapi iskola, mert csak az elemi iskolát jól végzett fiúkat lehet a továbbképző iskolákban sikerrel oktatni. Maguknak e továbbképző tanfolyamoknak legfőbb hasznuk az, hogy nemcsak a gazdasági ismereteket terjesztik nagyobb számú tanulók között, hanem egyszersmind a növendékeknek már az elemi iskolában is tanult, s az életben legszükségesebb ismereteit (különösen a számolást, természet-
tant s írásbeli dolgozatokat illetőleg) gyarapítják.

Azonban ezen iskoláknak, – daczára azon sok dicséretnek, mit felőlük sok helyen hallék, s daczára azon tagadhatatlan ténynek, hogy általuk oly széles körben terjesztetnek a gazdasági ismeretek, minőben más módon alig volna lehető: egy pár oly hiányát láttam, a mely miatt egyáltalán nem tartanám üdvösnek, hogy a gazdasági népoktatás ezen módjával mindenütt megelégedjünk, s melyek miatt ezt csak oly helyeken vélem alkalmazhatónak, hol a gazdasági tanítást más és czélszerűbb módon nem eszközölhetjük. E hiányok, a következők:

1) A tanítás csak télen esti órákban, vagy más évszakban csak ünnepnapokon tartatván; nem lehet az elméleti tanítással gyakorlati megmu-

tatásokat (demonstratio) is összekötni. Holott még ha magukban a munkákban való gyakorlást elengedjük is, de a szemléltetés, s a gyakorlati demonstratio sehol sem annyira szükséges, mint a népnek főleg gazdasági tanításánál.

2) Az egy-egy osztályban levő tanulók életkorukat, előképzettségüket és érettségüket illetően annyira különfélék, – hogy majdnem lehetetlen eltalálni a tanítás oly fokát, mérvét és módját mely mindegyik tanulóhoz hozzá mért legyen; – mitől pedig a siker nagy részben függ.

3) Rendszeren a mindennapi iskola tanítói tanítanak a továbbképző tanfolyamokban is. (A 763-ily iskolában a tanítókon kívül alig tanított 50 más egyén.) Ámde éppen a jobb tanítók egész napon át annyira kifáradnak az elemi iskolában, hogy nem bírhatnak elég testi s szellemi erővel este még egy tanfolyamban kellően oktatni. Több helyen hallottam is e felől panaszkodni, hogy a két tanfolyam által a tanítók annyira kimerülnek, miként már azon aggódnak, hogy nem bírják hivatalukat sokáig folytatni. Keveset használ itt azon könnyítés is, hogy ily helyeken a továbbképző iskola tanítási napjain az illető tanító délelőtt, délután egy-egy félórával megrövidítheti az elemi iskola tanidejét.

Idejárlul azon leglényegesebb hiány, hogy a népiskolai tanítók között csak kivételesen lehet

egynehány olyan, kinek elég szakismerete van gazdasági tanításra. A Hohenheimban évenként rendezett háromheti tanfolyam, még ha minden tanító részt vehetne is benne, sokkal kevesebb, mint hogy azon a tovább tanításhoz szükséges szakképzettséget kellően megszerezhetnék.

A kikkel beszéltem, többnyire elismerték e körülmény hátrányos voltát, s valaki észrevételelem folytán még arra is figyelmeztetett, hogy sok helyen az iskolatanítónak a gazdasági dolgokban nincs is a nép előtt szükséges tekintélye, oktatásait, tanácsait nem hiszik; „hogyan tudná ő, mikor ehhez nem ért, más az ő dolga,” mondják.

Oppelt kormánytanácsos úrnak éppen azon szempontból tetszett a gazdasági felsőnépiskolák terve, hogy oda külön gazdasági szaktanítók alkalmaztatnának. Csak az az aggodalma volt, hogy hol veszünk e célra elég szaktanítót?

Ily aggodalom azonban úgy látszik, minket nem bántthat. Ez a nehézség fölmerülhetne Würtembergben, de nem nálunk, hol már az első kísérletnél annyi ember akadt a szaktanárságra, hogy nem tudják őket alkalmazni.

A gazdasági továbbképző népiskolák hiányosságának tulajdonítandó, hogy e tanfolyamok nagy elterjedése daczára, a Badenben kezdeményezett gazdasági téli; iskolákat is kezük Würtembergben behozni. A múlt évben nyitottak meg egyet Ravensburgban, 35 tanulóval;

s az idén ismét egyet állítottak. Az e nemű iskolákat azonban, Badenről szóló következő cikkemben ismertetendöm.

2) *Gazdaság esti összejövetelek* a legközelebbi két évben már 92 községben voltak rendezve, s ezeknek 2759 rendes látogatójuk volt (1869-ik évben 2548). Ez összejöveteleken, - leginkább téli esteken – a könyvtár és folyóiratok használatára mellett a helyi szükséghez alkalmazott gazdasági előadások tartatnak.

3) *Gazdasági olvasó-egylet* (az összejöveteleken kívül) van jelenleg 126, háromezer kilencszáz ötvenegy olvasóval. (1869-ben még 113 volt.)

4) Az elsorolt *különféle* intézményeken felül:

5) *Községi gazdasági könyvtár van* 586 kézségben 68,996 kötettel. (1869-ben 422 községben volt 39,618 kötet, tehát egy év alatti szaporulat 164 könyvtár és 19,378 kötet.)

6) *Vándortanító sok tartattak* a Landw. Centralstelle által e célra kiküldött szakemberek által, a föld m ívelés, kertészet, gyümölcsészet, szőlőszet stb. különféle tárgyairól, tudomásom szerint mintegy 70 helyen. Nagy buzgalmat fejtenek ki e téren a gazdasági felügyelők, különösen Fritz és Stir m urak.

Mindent összevéve, a megbízható hivatalos adatok szerint, a hohenheimi akadémia – a 4 földműves iskola – és a két gyümölcsészeti s

szőlőszeti iskola, – növendékein kívül a múlt 1870-diki télen összesen 21,550 egyén nyert valamely módon gazdasági oktatást, az országnak összesen 1.778,339 lakosa közül, kiknek pedig aránylag sokkal kisebb (majdnem felényi) százaléka foglalkozik földműveléssel, mint Magyarországon .

Végül meg kell említenem, hogy a gazdasági közoktatást Württembergben ismét újra akarják szervezni.

1. A már nagy részt elfogadott terv szerint:

2. Az oktatás legalsó tanfolyamait képezendik a gazd. továbbképző- és a létesíteni kezdett téli iskolák.

3. A földműves iskolák gazd. középtanodák lesznek, melyek egyfelől előkészítnek az akadémiára, másfelől alsóbb műveltségű gazdatisztek s, munkásvezetőket képeznek, de a mellett befogadják a vagyonosabb gazdanövendéket is, csakhogy céljuk nem a népművelés leend.

3) A hohenheimi akadémia a jelenleginél is tudományosabb gazd. főiskolává emelkedik, oly fokra, hogy növendékei az általános hadkötelezettségnél az akadémiai tanulókat megillető kedvezményekben részesülhessenek.

E változtatásokat a földmíves és az alsóbb oktatásra nézve a cikkemben már említett okokon kívül múlhatlan szükségessé teszik a jelenlegi munkásviszonyok, különösen a gazdasági munkások nagy hiánya. Ezen egy ok – monda egy tanár – maga használatlannokká teszi a népnek a három éves földmíves iskolákat.

VI.

Gazdasági közoktatás Badenben.

A bádeni nagyhercezségben a gazdasági közoktatásnak 1865-től eszközölt újjaszervezéseért s azóta tett nagy haladásáért a főérem dr. Rau minisztertanácsos urat illeti, ki előbb a hohenheimi gazdasági főtanoda egyik kitűnő tanára volt, a gazdasági tudományosság terén elismert jelességű férfiú, s jelen állásában sem a közönséges hivatali kötelesség szabályszerű pontos teljesítésével, hanem az ügy iránti meleg szeretettel s erélyes tevékenységgel működik a gazdasági közoktatás és műveltség emelésén.

Badenben szintén kísérletet tettek a földműves iskolával. Állított az állam egyet, de azt is meg kellett szüntetni 1863-ban. A népnek a tanfolyam tartama volt nagyon hosszú, s 3 évig nem adhatta be fiait, a gazdagabbaknak meg a tanítás mérve

volt kevés. Kik annyi időt fordíthattak gazdasági stúdiumokra, azok nem külső gazdaságmunkákat dolgozni, hanem tudományosabb képzettséget szerezni akartak. így csak oly egyének használták; a kikért fentartani nem látta az állam oly érdekében állónak, mely a szükséges áldozattal egyenértékű lenne.

Dr. Rau tapasztalása szerint a sajátképi - úgynevezett gyakorlati - földműves iskoláknak már szervezetükben rejlő egyik főbajuk az, hogy a növendékekkel felette sokat dolgoztatnak, s ez által nemcsak az oktatástól vétetik el sok idő, hanem a növendékek a fizikai fáradtság miatt elméjükben s idegzetükben is annyira ellustulnak, hogy midőn a munkaidő után csendesen ülve kellene tanulniuk vagy előadást hallgatniuk, rendesen elálmosodnak, vagy legalább igen meglassul és nehezedik elmetevékenységük.

A megszüntetett hochburgi földműves iskola helyére azon birtok bérlője állított egy ugyané nemű magánintézetet, melyben a növendékek tetszésük szerint egy vagy két évi tanfolyamon át tanulhatnak. A gazdaságat egyes köreibben vagy munkaágaiban való tanulásért pedig néhány heti vagy hónapi tartamra is beléphetnek. Ekként összesen úgy 14-16 növendéke szokott lenni évenként. Az elméleti oktatás a téli féléven October végétől április végéig tartatik, nyáron

pedig a gyakorlati munkák s azokban való iigyesítés. 16-dik évüket betöltött növendékek vétetnek fel, s télen 225, nyáron 175 firt ellátási díjat fizetnek.

A felsőbb tudományos szaktanulmányokért részint a szomszéd Wurtemberg hohenheimi akadémiájában, részint a herczegségben levő egyetemekre s műegyetemre mennek az illetők. Az egyetemeken egy-egy tanár gazdászati előadást is tart, a karlsruhei műegyetemen pedig egész gazdászati tanszak van.

Gazdászati középtanodául szolgál a Karlsruheban levő kertészeti tanintézet két éves tanfolyammal. Ebben mezei gazdaság is taníttatik, s pedig némi gyakorlati demonstrációkkal, a mennyiben a telek egy része nem kerti, hanem mezei gazda-ági növények termesztéséiro fordítatik. (102 morgen a telek, melyből 22 morgen az állam tulajdona, 80 morgen pedig bérelve van 28 írtjával.) Két rendes szaktanító van alkalmazva, s azonfelül a városból egyes tanítók adnak órákat. Húsz növendék van benlakáson, kik közül — úgy emlékezem — öt vagy hat más állambeli vagy külföldi. Néhány tanuló a városból is jár be. Az egész intézet a használatára adott 22 hold földön s épületen kívül éri 6300 forintba kerül az államnak. Ez intézet dr. Eau közvetlen felügyelete s személyes tevékenysége folytán jelenleg a czélnak megfelelő, valóban jó

intézet. Az oktatásnál nem a disz- vagy úgynevezett műkertészetre, hanem a haszonkertészet művelésére s gyümölcsészetre van a súly helyezve, s a gyümölcsészetre külön tanfolyam is állíttatott, melyre az említett 6300 frtból 1300 frt fordíttatik.

De lássuk a sajátképi gazdanép agriculturai oktatását.

Dr. Rau Badenben már azon okból is kiválóan szükségesnek tartja a gazdanépre iskolai vagy egyéb módon eszközölt közvetlen tanítás által hatni, mert az egész herczegségben alig van egy pár oly művelt nagyobb birtokos, kinek gazdálkodásában a nép követendő példát láthatna. Náluk a gazdagabb emberek, ha mezei birtokot vesznek is, azt kisebb részletekben bérbe adják inkább, de ők maguk ritkán gazdálkodnak. Miután a földműves iskolák, mint tapasztalása szerint más országokban, úgy Badenben is alkalmatlanokul bizonyultak e célra: dr. Rau kezdetben a vándor tanításokkal tett kísérletet. Azonban rövid idő alatt meggyőződött arról, hogy a vándortanítások magukban nem elegendők, és ezek valódi sikerrel csak úgy alkalmazhatók, ha az iskolai tanítás szolgál alapjukul s annak mintegy kiegészítését és folytatását képezik. Az iskolai oktatást pedig oly tanfolyamok által akarta eszközölni, melyekben egyfelől a földműves iskolák hátrányai (a

hosszú tanidő, a növendékeknek egész éven át elfoglalása és gyakorlati munkákkal túlhalmozása) elkerültetvén, a nép fiai inkább részt vehetnének, s másfelől mégis a gazdasági szakismeretek nagyobb mérvben és magasabban – azaz némileg tudományosabban – taníttatnának, mint a württembergi s más országokbeli továbbképző iskolákban.

E szempontokból kezdeményezte a gazdasági téli iskolákat (Landwirtschaftliche Winterschulen), melyek elseje 1865-ben jött létre Heidelbergben. Ma már a herczegség mind a 12 közigazgatási kerületében van egy-egy ily téli iskola. (10 önállóba 11-dik a karlsruhei kertésziskolában mint földműves-tanfolyam, a 12-ik pedig a hegnei szeretetházhoz kapcsolva.)

E téli iskolák szervezete a következő.

A tanidő november elején kezdődik s tart april elejéig, vagy ha a vidékbeli körülmények engedik, april 15-25-ig, hetenkint 36-40 órai tanítással.

Mindegyik iskolában 5-6 egyén tanít, úgy-mint 1) egy rendesen alkalmazott gazdasági szaktanító, ki egyúttal igazgató, 2) az egyes tantárgyakra órák szerint segédtanárokkul szerződött szakemberek, rendesen egy gyakorlati állatorvos (minő minden közigazgatási kerületben van), egy vagy két reáltanár, egy népisko-

lai főtanító, s egy mérnök, ki egyszersmind a kerületbeli rétfelügyelő, s ki a rajzot is tanítja.

Tanerők fizetése délnémet értékben: 1) az állandóul s egész évi szolgálatra alkalmazott gazdasági szaktanítóé kezdetben 800 forint, évi 200, majd száz forint növeléssel, míg az ötödik évre 1100, vagy 1200 forintra emelkedik; 2) a csupán tanórákra s fél évi szolgálatra szerződett segédtanárok díjja egy-egy téli tanfolyamra az adott órák száma s tanított tárgyak minősége szerint 3-400 forint.

Az összes fentartási költségek 10 ily iskola nál az illető község, a közigazgatási kerület és az állam között oszlanak meg. A helyiségeket, azok felszerelését, fűtést; világítást rendesen azon község adja, melyben az intézet létezik. - A segédtanárok fizetését, mely összesen 1600-2000 forintra megy, a közigazgatási kerület fedezi. A szaktanítót s egyúttal igazgatót pedig az államkormány nevezi s fizeti, ki azonban a szükséghez képest egyéb rendkívüli segélyekkel is támogatja az intézeteket. - A Hegneben levő tisztán kerületi, a Karlsruheban levő pedig egészen állami téli iskola, de ezek is a többivel egyenlő szervezetűek.

A tandíj a vidékek s körülmények szerint különböző, rendesen 10, 12, 15 forint. Azonban a szegényeknek (minő a nagyobb rész) elenged-

tetik A vidékről jövő növendékek, a hol helyiség van, az intézetben laknak (néhol egész időre 6 frt lakbért, s havonként 15 frt élelmezési díjat fizetnek); ennek nem létében pedig jó családoknál helyeztetnek el az igazgató felügyelete alatt.

Az állam a 11 téli iskola fentartására évenként 16-18 ezer (az 1872-iki költségvetésben már 18,600) forintot fordít.

A felvételi feltételek: az elemi iskola elvégzése, vagy legalább írni, olvasni s számolni tudás, a tanítás megértésére elég érettség s felfogási képesség, s a 15-ik életév betöltése. És miután a téli iskolákban a gyakorlati munkák a legszükségesebb mértékben sem taníthatók: a növendékektől megkívánják, hogy a használtatni szokott gazdasági eszközöket és munkákat, már belépésükkor ismerjék bizonyos mérvben. Az életkorra meg kell jegyezni, hogy Badenben a tan kötelesek 14-ik éves korukig tartoznak az elemi iskolába járni. Ezenfelül dr. Rau az ő viszonyaiknál fogva, az individuumoknak ottani lassúbb kifejlődése szerint és különösen a téli iskoláknak, mint látandjuk, a nép számára kissé tán felette magas tanterve miatt azon nézetben van, hogy az ifjak képesek ugyan már 16 éves korukon alól a gazdasági szakismeretek tanulására, de még nem kellően alkalmasok, s nem oly alkalmasok, mint 18-20 éves korukban. E né-

zetének támogatására három főérvet emelt ki. Először azt, hogy ifjaik 17-18 éves koruk előtt nem bírnak eléggé a gazdasági oktatás céljából szükséges jellembeli önállósággal, s különösen az állatboncz-, élet- és tenyésztéstan tanulmányozásához kellő érettséggel. Másodszor, hogy a növendékeknek előlegesen szükségük van bizonyos, a gazdasági élet körül szerzett öntapasztalatokra. Végre harmadszor azt, hogy ha korosabb ifjak is vétetnek fel, s így a növendékek között jelentékenyebb korkülönbség lesz, az idősebbek rendesen nem érzik magukat jól a náluknál több évekkal ifjabb, s velük egy padon ülő tanuló társak között. Ez okokból szerette volna s óhajtaná a felvételt legalább a 15 éves korhoz kötni. Mindemellett kénytelenek már 15 éves ifjakat bevenni, s így is sokkal kevesebb növendéket kapnak, mint más országok oly intézetei, hova a tanulók még ifjabb korban beléphetnek.

Mellesleg megemlítem, hogy dr. Raunak körülményesen előadtam a földműves felső népiskolák tervezetét, s minden ellene felmerült aggodalmakat. És épen az életkorok felett folyt tárgysunk alkalmával is kértem, szíveskedjék egész nyíltsággal megmondani véleményét, mert e téren ő oly elismert kitűnőség, s oly nagy tapasztalású férfiú, hogy nézete, a mennyire csak tekinthetőnek ily dologban hatnia szabad, határozó

leend törekvéseimre. Kértem, mondja meg őszintén, gyakorlatinak tartja-e ez eszmét oly mértékben, hogy az a kivített megérdemli, és hogy valósításától óhajtott eredményt várhatunk. O tüzetesebb kérdezősködés és gondolkodás után *határozott igennel felelt*. Én – monda – bár az előre haladtabb kort alkalmasabbnak tartom a gazdasági képzésre (a mennyire t. i. ily korban is kapunk növendékeket) mindamellett megengedem s hiszem, hogy hat évi elemi iskola jól elvégzése után 13-15 éves korban is lehet annyi gazdasági ismeretet s ügyességet tanítani, mennyi nemcsak a fáradságot s költséget érdemli meg, hanem az illetők életében is sok eredményre vezetend. Főleg reménylem ezt oly országban, hol gyorsabban fejlenek ki az individuumok mint nálunk, és reménylem akkor, ha a felső népiskolai oktatással egyéb ismeretekben meg még nagyobb mértékben képeztetnek a növendékek mint a mi téli iskoláinkban. Ha teliát a 15 éves koron felül nem kaphatnak önk gazdasági tanfolyamokra a nép fiai közül nagyobb számmal tanulókat, úgy határozottan ajánlani merem a tervezett földműves felső népiskolák felállítását, s mindenesetre sokkal több hasznot teendének vele a nép művelésére, mint a szokásos földműves iskolák által. Csak arra vigyázzanak, hogy a szorosan gazdasági tárgyakat, illetőleg azok magasabbjait, például

az állatélet- és tenyésztéstant lehetőleg utoljára tanítsák.” Úgy hiszem, híven idéztem nyilatkozatát.

A téli iskolák egész tanfolyama egy – illetőleg fél év alatt bevégeztetik, s a következő tanévben az oktatás ismét elől kezdetik úgy, hogy a még második évben is járó tanulók csak ismétlik s alaposabban sajátítják el a már első évben tanultakat. Többen keveslették e tanidőt, s maga a kormány már 1869-ben azon kérdést intézte a földművelési tanácshoz (Lmdeskulturrath), nem volna-e szükséges és czélszerű a tanfolyamot két évi tartamra emelni, s emellett az illető vidékeken szükségesebb egyes szakokat, például gyümölcsészetet, szőlő- vagy rét-művelést terjedelmesebben tanítani? A földművelési tanács 1869. ápril havi ülésében e kérdésre úgy nyilatkozott, hogy a két évi tanfolyam behozatalát, s a tantárgyaknak 2 osztályra elosztva tanítását csak majd azon időre látja czélszerűnek, ha a továbbképző iskolák általánosan behozatnak, s ez által a gazd. téli iskolákat középiskolák jellegével bíró szakiskolákkul lehet és akarják szervezni. De jelenleg különösen attól félnek, hogy a tanfolyam 2 évre kiterjesztése miatt az aránylag úgy is kevés növendékek száma kevesbedni fogna. Egy évi tanfolyam mellett pedig egyes szakoknak külön terjedelmes tanítását nem ajánlják.

A tantervre a kormány egy általános tervezetet adott ugyan ki, de a melyben csupán a mindenütt tanítandó tárgyak vannak megnevezve, egyszersmind kiemeltetvén a tanítandó főbb momentumok, s a tanításnál figyelembe tartandó nevezetesebb szempontok. Azonban már az egyes tárgyak tanítására szükséges órák mennyisége sem határoztatik meg. Ez általános tervezetből készítik azután a helyi viszonyok figyelembe vételével minden egyes iskola tantervét, az illető tanítótestület meghallgatása után, vagy annak véleményezésére. Ez eljárás igen gyakori és czélszerű. Különösen szakoktatásnál, melynek feladata az illető vidéken szokásos életfoglalkozásra képezni a növendékeket, bár kevesebb fáradsággal s gonddal jár, de mindig helytelen, sőt legtöbbször káros, a központi kormánynál minden hely számára megállapított általános tanterv szerint «habion szerűen taníttatni.

Feljegyzem a tantárgyakat, s azután az órák mennyiségét, a mint azok két különböző iskolában taníttatnak. Ebből a különféle beosztás is látható:

I. S e g é d t á r g y a k :

Offenburgban. Buchenben.

- 1) Német nyelv s irány (különösen üzleti dolgozatok 3 2 (két osztályban.)

2) Számolás.....	4	4-4. ó.
3) Mértan és földmérés . . .	3 . . .	3 (ezenfelül a félév alatt mintegy 18 óra gyakorlásaföldmérésben.)
4) Népszerű géptan	1	1
5) Általános földisme és természeti földrajz ...		1
6) Rajz.....	2	2
7) Gazd. könyvvitel.....		1
8) Ének.....	2	1

II. Szorosan gazdasági tanok.

1) Gyümölcsfamivelés		1
2) Úgynevezett állatgyógyítástan.....	4 . . .	2
3) Gazdaságtan	18	17

37 36 heten-

ként, a Buchenben tanított földmérés gyakorlati óráin kívül.

Az utolsó pontban irt gazdaságtanból Buchenben 11 óra a földművelési, 7 óra az állattenyésztési ismeretek tanítására fordítatik; Offenburgban pedig a 18 órába az ott terjedelmesebben tanított gazdasági könyvvitel is be van foglalva. Egyébiránt ép a gazdasági ismeretek be-

osztásában különböznek leginkább az egyes iskolák tantervei. *)

Az egyes iskolák tanterve néha évenként módosítatik a tapasztalás útmutatása szerint.

*) Az általános tantervben e tárgyból következők rendeltetnek el: 1) *növénytanból*: a növények szerkezete, életes beosztása. A gazdasági növények s betegségeik; 2) *kőzet-tanból*: a földművelésnél legfontosabb kőzetek s sziklafajok; 3) *gazdaságtanból*: talajtan, termővé tétel, talajművelés, gazdasági eszközök ismertetése, trágyatan, vetés, annak gondozása, aratás, a termények eltartása, ugarolás, gazdálkodási rendszerek, földbeosztás stb.; 4) *állattenyésztés*: házi állatok és fajaik, táplálásuk s gondozásuk, szaporításai, tenyésztési elve¹⁾, tenyészállatok kiválasztása és párosítása, felnevelés, az állatok használása; 5) *állatgyógyászat*: a ló és marhaja külseje, belseje s belső szervei. A házi állatok korának, egészségének s betegségeinek ismertetése. Az ellesnél segédkezés, a legegyszerűbb műtétek megmutatásával stb.

Ez általános tervezet p. o. a bucheni iskolánál következőleg van részletezve (az állatgyógyászatot s állattenyésztést itt mellőzöm); a) *földművelésből*: legfontosabb összetett és egyszerű anyag s annak jelentősége a gazdaságban. A csírázás vegytani processusa, az elégés, az emésztés vagy erjedés (Gährung) légzés, rothadás és időjárás. A növények szerkezete, táplálkozása, szaporítása és betegségei. A növénytáplálás forrásai, a talaj s annak keletkezése, a víz és a lég végy- és természettani tulajdonságaikkal. Általános földisme. A földművelésnél legfontosabb kőzetek és sziklafajok. Talajművelés s annak célja, (ehhez foglaltatik a gazd. eszköztan). Trágyázás: az ugarolás vegytani alapjai, istállótrágya, mesterséges trágya, zöld trágya. Talajjavítás szárítás és nedvesítés által. Talajke-

A tanítás segédeszközéül majd mindegyik téli iskolánál meglehetősen gazdag gyűjtemény van, mely rendszeren 1. természet- s vegytani kísérletekhez szükséges eszközökből, 2. 180-200 darabból álló ásványgyűjteményből s földrajzi eszközökből, 4 gazdasági eszközök s szerszámok stb. mintáinak s állati vázak vagy hasonló képek gyűjteményéből, 4. magvak s növények gyűjteményéből, s végre 5. könyvtár- s folyóiratokból.

Mindegyik iskola közvetlen igazgatását a kormány fővezetése alatt s rendeletei szerint egy helybeli hattagú felügyelő tanács eszközli. Eanek tagjai közül hármat a közigazgatási kerület közgyűlése, kettőt a községtanács választ, s a hatodik tag a gazd. szaktanító.

A 11 téli iskolában a növendékek összes száma volt 1868-69-ben 235, 1869-70-ben mintegy 220 (az általam megszerezhetett adatok szerint a 9 népesebben 186, a más kettőben, mint hallám, 30-34), 1870-71-ben pedig 165.

Ezenkívül a hegni szeretetháznál levő téli iskolában évenként 18-20 növendék.

A részletes kimutatások szerint egy-egy téli iskolában 15-52 növendék van.

vezés. A gazdaságban hasznos és kártékony állatok. Mindheti 11 órán stb.

Tankönyvül általánosan Martinnak már a württembergi továbbképző iskoláknál említett munkáját használják.

A már említettem földművelési tanács is tavalyi tanácskozásaiban a viszonyokhoz aránylag szintén gyengének találja a téli iskolák látogatását, pedig csak a még aránylag kedvező 186⁸/₉-diki kimutatásokat tárgyalta, s azóta a létszám évenként csökkent. A növendékek létszáma ezen kevés voltának okát a földművelési tanács három körülményben látja*), nevezetesen: 1-szor abban, hogy a tanulóknak nincs meg eléggé a szükséges előképzettségük, s ezt a továbbképző iskolának kellene eszközölniök (ezeknek, nem ugyan mint egészen szakiskoláknak, hanem részben mint előkészítő tanfolyamoknak behozatalát már 1869-ben sürgeté **) a földművelési tanács), 2-szor abban, hogy a paraszt-gazdák nem örömet nélkülöznek fiaik munkáját azon felesztendőre sem; 3-szor és legfőképen pedig abban, hogy a legtöbb mezei gazda még nem érzi elég élen az alaposabb elméleti kiképzés szükségét.

Mind a három okot elhiszem s aláírom, de részéről még negyediket és ötödiket is látok, melyek η egy részben a két első oknak is okául szolgálnak. – Nevezetesen azt látom főbajnak,

*) Verhandlungen der zweiten Session des Landes-Kulturrates in Karlsruhe von 1-ten bis 13. Juli 1870. Karlsruhe, 1871. 196-7. lapokon.

**) Verhand. der ersten Session des L.-Kulturates. in Karlsruhe von 12-15. April. 1869. 23-24. lapokon.

hogy egy rövid, alig öt hónapból álló tanfolyamra oly sok, és oly magas fokozaton tanított ismeret halmoztatik össze, hogy azt csupán az elemi iskolában szerzett előkészültséggel még a kevés számú kitűnőbb talentumúak is nehezen tanulhatják meg. Annyival inkább áll ez, mert az elemi iskola elvégzése és a téli iskola elkezdése között két évet iskolai tanulás nélkül tölt el az ifjú, s nii kiknek az iskolai életben egy kis gyakorlatunk van, tudhatjuk, hogy ily hosszabb szünet után az olvasással sem foglalkozó növendéknél magára arra sok idő kell, hogy elméje a tanulásba ismét bele legyen trennirözva. E körülményből azután két baj származik: először az, hogy midőn a nehézségen az által akarnak segíteni, hogy érettebb korú növendékeket kivannak felvenni, akkor a tanítás oly életidőre esik, midőn – mint a tényállás bizonyítja – a paraszt-szolok közül már fél évre is kevesen akarják fiaik munkáját nélkülözni. Másodszor az, hogy az elemi iskolai tanultság és e téli iskola tanterve között oly űr van, melyet a növendékek képzettsége s elmeereje nem igen lehet képes áthidalni, kivéven talán a kitűnőbb talentumúak. Igaz, hogy e bajon nagyrészen segítenének a továbbképző iskolák, de itt meg az a nagy kérdés, hogy pár évi továbbképző iskoláztatás után fogja-e sok szülő még gazdasági iskolába is adni fiát?

Többektől hallottam azon észrevételt, hogy a Rauféle téli iskolákban a tanítás felette magas, igen sok, s egy szóval túlcsigázott. Magát a tanítást nem volt alkalmam gyakorlatból megismerni, de a tantervben e vádat nem találom igazolva. Semmit sem látok abban olyat, mit fensőbb népiskolai tanfolyamban is ne lehetne tanítani, természetesen, kellő mértékben és népiesen. Azonban részemről is túlcsigázottnak s erőltetéssel is nehezen eszközölhetőnek tartom azt, hogy mindez ismeret egyszerre, egy rövid öt hónapi tanfolyam alatt taníttassék meg. Ennyit fél-év alatt ha betanulnak is, de nem emészthetnek meg az elemi iskolából 2-3 év előtt kikerült növendékek. Ezért részemről legczélszerűbbnek látnám azt, hogy az elérni iskola elvégzése után hamarabb kezdjenek egy vagy két évben legalább előkészítő tanfolyamot, s akkor a szorosán gazdasági tanfolyamban kevesebb tárgyat kell tanítani, s mégis többet fognak tanulhatni

Általában nézetem szerint, a téli iskolák mint tanintézetek tökéletesebbek ugyan a württembergi továbbképző iskoláknál különösen az által, hogy bennük a gazdaságtani ismereteket külön szakemberek tanítják, és a tanítás nem csupán esti órákban, de egész nap tartatik; azonban ezeknek meg árnyoldalát képezik a fentebb k - emeltem hiányok (a melyek miatt növendékeik száma is sokkal kevesebb) és azon körülmény.

hogy a gyakorlati munkákban s gazdálkodásban való közvetlen oktatás itt szintén „hiányzik, a mi pedig bizonyos mértékben mégis igen szükséges, és az ünnepnapokon gazdaságokban a tanár vezetése alatt tett séták által nem pótolható.

A földmíves-iskolákhoz viszonyítva őket, azok felett azon előnyüket látom, hogy közelebb jönnek a-nép életviszonyaihoz, nem vesszik annyi ideig igénybe a növendékeket, s ezért kétannyi tanulójuk is van, *még pedig olyanok, kik majdnem kivétel nélkül maguk gazdái leendenek*, s ez a legnagyobb nyereség. *De* a tanított ismereteknek félévre összezsufoltan, és a gyakorlati munkák teljes hiánya miatt meg más tekintetben természetesen mögötte állnak a jól szervezett földmíves-iskoláknak.

A téli iskolák s a hochburgi földmíves-intézet mellett még az iskolai oktatás körébe sorozhatók: 1. egy patkolási tanfolyam Karlsruheban 8-8 növendékkel; 2. néhány gyümölcsfa- és rétmívelési tanfolyam összesen 35 – 40 tanulóval, és 3. egy szőlőmívelési tanfolyam Hegneben. (E helyett egy rendes szőlő- és gyümölcsfami-iskolát akarnak dr. Rau terve szerint már 1872-ben állítani, s a költségvetésben 6000 forintot irányoztak reá elő). Mindezen tanfolyamokban a téli iskolák növendékeivel összesen p. o. 1869-ben 370 tanuló nyert gazdasági oktatást.

Említést érdemel még a konstanczi kerület földműves szegény növeldeje s árvaháza Hegneben, mely a svájci földműves Rettungs-Anstaltok szerint van szervezve, s jelenlegi jó vezetése által egyike az e nemű intézetek legjobbjainak, s a gazdasági nevelés tekintetében is jelentékeny.

2. Vándortanítások.

Igen figyelemre méltók a dr. Rau által kitűnően rendezett s erélyesen vezetett vándortanítások, valamint az e célra alkalmazott egyéneknek a gazdaság fejlesztésére irányuló egyéb működései is.

Hogy e nemű működésüket teljesebben méltassuk, a következő pár adatot is figyelembe kell vennünk. A bádeni herczegség területe 270 □ mértföld, 1600 községben 1.434,099 lakossal. Az összes mívelés atatti föld 2.201,520 morgen volt az 1869-diki kimutatás szerint. (Egy badeni morgen = 0.62 katasztrális bold, tehát valamivel több fél holdnál). Ebből tisztán szántó föld 1.404,523 morgen (mintegy 704 ezer kat. hold), rét 465,025 morgen (körülbelül 245 ezer kat. h.), 90 ezer morgen gyümölcs- és szőlőskert, s 113,388 m. legelő.

A gazdaság előmozdítására az alább említendő gazdasági egyletek tevékenységén kívül dr. Rauminisztartanácsos közvetlen vezetése alatt

működik a kormány által alkalmazott s fizetett egy gazdasági felügyelő (Landeskultur-Inspcctor), hat mérnök (egyenként 600 frt fizetéssel s úti díjjal) és a téli iskolák 11 szaktanítója.

A hat mérnök feladata a kerületeikben utakra ügyelni, azok építését s javítását tervezni és mint szakembereknek vezetni; továbbá különösen a réteket gondozni, a rétöntözésre, csatornázásra vagy alagsövezésre, szóval az egész rétmívelésre felügyelni, tervet készíteni, a fontosabb munkálatokat vezetni, a birtokosokat figyelmeztetéssel; tanácsokkal s részletes utasításokkal támogatni, stb. Ezen célokból e mérnökök majdnem folytonosan utaznak kerületükben, s egyszersmind az úgynevezett vándortanításokat tartják a felnőtteknek a rétmívelésről, csatornázásról, alagsövezésről, stb. Ezek tartják a már fentebb említett rétmívelési iskolákat, azaz pár hétig tartó tanfolyamokat is.

A 11 közigazgatási kerületben levő 11 téli iskola szaktanítói elméletileg és gyakorlatilag képzett gazdák, s miután csak a téli 5 hónapban vannak iskoláiknál elfoglalva az év többi részében kötelesek hét hónapon át folytonosan kerületeiket járni községről-községre, majorból majorba. Ez utazásaikban teendőjük: 1. mindennemű gazdasági statisztikai adatokat a kormány s földművelési tanács számára összegyűjteni; 2. a gazdaságokat és gazdálkodást min-

denütt megvizsgálni, s az észlelt hiányokra és bajokra úgy az illető birtokosokat figyelmeztetni, mint fontosabb esetekben a kormánynál azonnal jelentést s illetőleg javaslatokat tenni. Különösen sietniök kell ily jelentéseikkel akkor, ha valahol valamely veszélyesebb növény- vagy állatbetegség kezdetét veszik észre. Ha ily kezdődő betegségek még ujjak s gyógyszerét nem ismerik, vagy kiirtásuk állami intézkedést kíván, a kormány azonnal szakértő bizottságot küld ki vizsgálatra és intézkedésre. Épen ottlétem alatt is egyik szaktanító egy még kezdődő új betegségét észlelt a gabnánál, melynek megvizsgálásával azonnal botanikusokat és vegyészeket bíztak meg. Különösen jó szolgáltatokat tesz ily esetekben a vegyész-kísérleti észlelde (Chem. Versuchsstation); továbbá 3-szor a gazdaszatnak kerületükben tapasztalt állapotáról s eszközlhető javításai iránt évenként indokolt jelentéseket s javaslatokat terjesztenek a kormánynak; 4-szer kötelességük a birtokosokat figyelmeztetés mellett tanácscsal és utasításokkal is támogatni, és *községenként előadásokat tartani az> η tárgyokról*, melyekről a gazdákat felvilágosítani azon helyen legszükségesebb.

A 12-dik kerületben a téli iskola szaktanítója a karlsruhei kertész-iskola igazgatója levén, ki eg'sz éven át el van az intézetben foglal va, e miatt ott külön vándortanítói állomás rendszeresítetett.

Hasonlóul tart vándorelőadásokat a gazdasági főfelügyelő, a vegyészeti észlelde tanára, és a gyümölcsészeti iskola tanítója is.

Ottlétemkor volt tárgyalás alatt egy külön vándortanítói állomás rendszeresítése a lótenyésztésben adandó oktatásra.

Némelyek (p. o. a gazd, főfelügyelő) nők számára is tartottak vándorelőadásokat a háztartás és női gazdálkodás köréből, még pedig szép számú női hallgatóság előtt.

Több gazdasági tanító egyszersmind a járásbeli gazdasági egyletnek (Bezirksverein) is igazgató tagja. Altájában e vándortanítók folytonosan elevenítik s tevékenységre izgatják a gazdasági egyleteket is.

A közigazgatási hivatalnokok szintén utasítva vannak mindezen gazd. tanítókat s megbízottakat minden módon támogatni, működésük sikerét előmozdítani, s az általuk javasolt szükséges rendszabályok végrehajtását eszközölni.

3. G a z d a s á g i e g y l e t e k .

A gazdasági egyletek hasonlóul szép tevékenységgel dolgoznak.

A 12 kerületben 70 járásbeli gazd. egylet (Bezirksverein) van, s áll összeköttetésben az 54 é v óta működő nagy gazdasági egyesülettel. E já-

rás-egyletek közül a legközelebbiek egymással szövetkeznek, s képezik az úgynevezett „Grauverband”-ot, minő tán 16 van. Mindegyik ily „Gau” küld egy képviselőt a közös tanácskozásra évenként összejövő „központi választmányiba. A hetven járás-egyletnek az utolsó kimutatások szerint 14,000-nél több tagja van (1869-ben volt 13,692), s heti közlönyük 14,500 példányban nyomatik. (A kicsi Bad énben. Vajjon hány példányban jár az országos gazd. egylet lapja a Badenhez képest minden esetre nagy Magyarországon?)

Ezen egyleteken kívül vannak a gazdaszít egyes ágaira alakult társulatok, minők 1. a kertészeti-egylet, 2. erdész-egylet, 3. lovászati egylet, 4. állatorvosok egylete, 5. méhészeti egylet, 6. haltenyésztési egylet (15,275 forint részvénytőkével), 7. a patkolás javításán működő egylet, 8. a szárnyas állatok tenyésztésén működő egylet 850 taggal, 9. a badeai birtokosok és gazdák vándor-egylete.

Mindezen társulatok vagy rendes heti avagy havi közlönyöket, vagy évkönyveket adnak ki.

4. G a z d á s z a t i á l l a m b u d g e t .

Karlsruhe-ban létem alatt volt a kormánynál tárgyalás alatt a jövő évi költségvetés.

A jelen 1871. évben a gazdaszat emelésére fordított az állam 181,900 forintot.

Az 1972. évre szóló költségvetésben e célra előirányoztatott 215,458 forint, melyből közvetlenül a gazdasági oktatásra 36,700 forint fordítatnék. (A jelen évben csak 26,000 frtot adott az állam a gazd. iskolákra).

VII.

Fentebbi őzikéimben körülbelül mindazon módokat előadtam, melyeken a nép gazdasági oktatását jelenleg Európaszerte eszközölni szokják.

Szólhatnék raég a legújabb időben szervezettelméleti földműves-iskolákról, de melyek légyegét már a badeni téli iskolákban megismerttettem. Nevezetesen néhol a régi földműves-iskolák hibáin megkísérlettek oly intézetek állítása által segíteni, melyekhez semmi gazdasági birtok sincs kapcsolva, s a gyakorlati gazdasági munkák kizárásával csupán emeleti oktatás adatik, s ekkép rövidebb idő alatt is több ismeretet. hisznek megtaníthatni. Ez eljárást azzal indokolják, hogy a gazdafiúknak az életben is elég alkalmuk van a gazdasági munkákban gyakorlatot s ügyességet szerezni, s erre képesek is ha elég szakismeretük s műveltségük van. Tehát az iskolában elég, és a fődolog az ismeretek tanítása. Az ő nemű nagyobb intézeteket nevezik Poroszországban „elméleti középiskolák” nak (theoretische Mittelschulen). A

régi Poroszországon kívül leginkább a régi Hannoverben, Schleswig-Holstoinuan és Hesaenben vann ik ily elméleti földmíves-iskolák, s egy pár Bajorországban. Az oktatás leginkább télen tartatik. A melyekben egy téli félév alatt az egész tanfolyam bevégeztetik, azok tán itt-ott némi eltéréssel ugyanazon nemű tanodák, mint a badeni téli iskolák. Másokban két félévi tanfolyam van, de szintén téli oktatással. (Némelyek így akarják Würtembergben is szervezni a most létesíteni kezdett téli iskolákat). Ismét más, de már a vagyonosabb paraszt gazdák számára állított ily iskolákban téli és nyári oktatatással van egy vagy két évi tanfolyam. Mindenütt az élet szükségéi s a viszonyok által engedett lehetőség szerint iparkodnak a gazdasági culturát terjeszteni.

Végül említhetném még a Pestalozzi, vagy ha tetszik, Fellenberg-Webrli-féle gazdasági szegénynöveldeket vagyis nálunk úgynevezett szeretetházakat, melyekben elhagyatott szegény gyermekek 6 éves koruktól 15-16 éves korukig neveltetnek „a *munka által munkára s erkölcsösségre,*” s melyek a földmíves-képzésnek eddigelé körülbelül legtökéletesebb példáit szolgáltatják. A legképzetebb földmíves munkások kerülnek nem csak Svájcznak a fiúk számára szorosabb értelemben így szervezett mintegy 45 intézetéből, de a badeni Hegnebol (Kon-

stanz mellett) is. Minthogy azonban ezeket már svájci tanulmányaimban részletesen ismertettem, s minthogy bennük vagyontalan szegény gyermekek neveltetnek, ez alkalommal pedig kis birtokos gazdák képzése érdekében szólók: azért ezúttal elég ez intézetekre csak annyiban hivatkoznom, a mennyiben legczáfolhatlanabb bizonyosságul szolgálnak arra, hogy 12-15 éves fiúkat is lehet mindennemű gazdasági munkában gyakorlatilag is képezni, és pedig úgy, hogy ez által az általános műveltség kifejtése nemcsak nem csorbíttatik, de lényegesen előmozdítottatik.

A Svájcban levő közép- és felsőbb gazdasági iskolákról, valamint a bajor gazdasági nép oktatásról hasonlóul részletesen írtam említett tanulmányaimban, s előadtam mind a már tavaly Bajorországban létezett 180 továbbképző iskola eredményét, mind a gazdasági egyletek és tanintézeti igazgatók által a gazdasági oktatás reformját illetőleg tett javaslatokat.

E két országban szerzett ismereteimből csupán két dolgot legyen szabad még felemlítenem.

Elsőben is, engedjék meg t. olvasóim, hogy figyelmükbe ajánljam Raimy de Bertigny Antalnak igen érdekes előadását, melyet a népiskolában a gazdasági tanításról a román Svájc köz-

hasznú társasága nagygyűlésén 1869-ben tartott *) s melynek jelentőségét tartalmán felül még azon körülmény is növeli, hogy a svájci népoktatás javítását illető nevezetesebb reformokat nagyobb részt a közhasznú társulat kezdeményezte és vitte keresztül a cantonokban.

Raimy azon kérdéseket tárgyalja, hogy az elsőd népiskolában eszközölhető-e alkalmasan a gazdaság elemi oktatása? és ha igen, minő eszközökkel és módon?

E kérdések taglalásánál a már Montaigne által kifejezett, s a tapasztalás által mind máig igazolt azon axiómából indul ki, hogy „gyermekünkénél csak az élet első 15-16 éve használható fel teljesen a nevelésre és tanításra, az ezenfelüli életkort már a cselekvés veszi igénybe. Használjuk e rövid időt a szükséges és hasznos oktatásra. R. arra figyelmeztet hogy Montaigne állítása különösen a nép, s pedig a földműves-nép gyermekeire nézve igaz, kik 15 éves korukon felül már csak kivételes esetekben iskolázhatók.

„Bármely tárgynak tanítása – mondja R. – alkalmassá (opportune) és szükségessé az által válik, ha az a lakosság életszükségei és prédis-

*) „*De l'opportunité de l'enseignement agricole élémentaire dans les écoles primaires*” cím alatt megjelent a nagy közhasznú társulat „Orgánumának” 1870, IV. füzetben.

posíciója által indokolható, és ha az a társadalmi jólét emelését eredményezheti. Már pedig a földműves-nép gyermekeinek gazdasági oktatása mindezen indokokkal igazolható.” Továbbá a gazdasági oktatás a népiskolai oktatással K. szerint is teljesen összeegyeztethető, egyrészről mert ennek tárgyát a nép általános foglalkozása képezi, s másrészről mert az iskolai úgy nevezett általános nevelést a gazdasági tanítás és foglalkoztatás nemcsak nem hátráltatja vagy csonkítja, hanem előmozdítja.

Vége okoskodásának eredménye az, hogy a sajátképi elsőd-iskola (t. i. a növendék 12 éves koráig elvégzett 6 évi tanfolyam) céljául maradjon meg az általános nevelés, s benne a gazdasági tanításhoz majdan szükséges előismerek taníttassanak. Azután e tanfolyamnak kiegészítője legyen a gazdasági oktatás, a népiskola második tanfolyamiban, melyet a növendékek 13-dik életévüktől a 16-ikig látogatnak. Itt azonban a tanítás nem csupán elméleti, hanem egyszersmind az iskolához csatolt telken gyakorlati munkákkal összekötött legyen.

Sajnálom, hogy Raimy úr fejtegetéseit magam is csak svájci tanulmányaim megírása után ismertem meg.

A másik körülmény, mit említetlenül nem hagyhatok, a következő.

Miként már múlt évi tanulmányaimban elő-

adtam *) Bajorországban a gazdasági tanintézetek előjárásai alig pár kivétellel az oktatás reformját tárgyzó emlékiratokban; a kormánytól kérték: „*hogy az elméleti oktatás bővebbre terjesztessék ki s a növendékek gyakorlati munkái kevesbbítessenek, és engedtessék meg, hogy a növendékek a mindennapi iskola elvégzésével azonnal beléphessenek a földmíves iskolákba, 13-14-ik életévükben, azaz azon korban, melyben még különben is iskolakötelesek*” E kívánatukat mindnyájan főleg azzal indokolták, hogy oly fiúkat, kik nem másoknál való szolgálatra készülnek, csupán életidejük ezen szakában reménylenek növendékekül nyerhetni. Ehhez, a lichtenhofi nagyobb gazd. tanintézet igazgatója Dr. Kellermann úr még azon általa igen fontosnak tartott érvet csatolta, hogy a 13-14 éves fiúk, éppen mivel az iskolához még közelebb állnak, szívesebben is akarnak és jobban is képesek tanulni, mint az iskolából már 3-4 év előtt kikerült s a tanulástól elszokott paraszt fiúk.

Az idén meglátogattam a Nürnberg mellett levő Lichtenhofon Dr. Kellermann, urat – Először is arról értesített hogy javaslatai elfogadtattak. – A régi földmíves iskola megszüntetetek, miután gyakorlatiatlannak bizonyult s nő-

*) Svajczban és Bajorországban szerzet tanügyi tanulmányok. 218-220. lapokon.

vendékei nem voltak, mert a maguk gazdájává készülő 11-20 éves ifjak ha már még három évi tanulásra szánták magukat, felsőbb tanfolyamot akarnak végezni. – A régi földmíves iskola helyett a felsőbb gazdasági tanfolyam mellé állíttatott egy alsóbb fokú két éves tanfolyam, melybe bevétettek 13-14 éves fiúk is, kik azután e kurzus végzetével vagy haza mennek, vagy át lépnek a felső tanfolyamba. Azonban már ezek is, naponként egy pár órán, és erejükhöz mérten mindennemű gyakorlati munkákat végeznek. Ottlétemkor épen földet forgattak 2½ láb mélyre.

Dr. Kellerman úrral is közöltem a földmíves felső népiskolák tervezetét, s megismerttettem vele népiskolai egész oktatásunknak törvényben megállapított szervezetét.

Ő a tervezetet határozottan helyeselte azért, mert úgy látja, hogy az a tanítás kellő berendezése és kezelése mellett mind az élet gyakorlati szükségeinek megfelel, mind pedig a nép számára szükséges gazdasági oktatás követelményeit ki fogja elégíteni. Csupán a következőkre figyelmeztetett.

1-ör taníttassanak elsőben a növendékek 14-ik éves koráig inkább az elméleti ismeretek, s csak az utolsó egy-vagy másfél évben a szorosabban gyakorlati gazdasági oly szaktanok, melyek már több előismeretet s érettséget kíván-

nak. A tanidő e második felében végezzenek a növendékek nagyobb mérvben gazd. munkákat úgy, hogy mindennapnak egy része iskolai tanulásra más része munkára fordítassék. –

2-or nagy gond fordíttassák a pontos könyvvezetésre, hogy a növendékek egyrészt a jóvelmet s kezelést tisztán lássák, s másrészt maguk is a pontos könyvvezetésre s gazdaságuk szabatos kezelésére szoktattassanak. –

3-or mind a tantárgyak mind az azokból tanítandó ismeretek mennyisége és minősége gondosan megválasztassanak és jól osztassanak be. E tekintetben a helyes mérték és mód eltalálása abban áll, hogy a -rendelkezésünkre álló rövid idő alatt ügyes kiválasztással és jó beosztással csak azon ismereteket tanítsuk, melyek a gazda nép gyakorlati életében legszükségesebbek, s melyekre a növendékek műveltségüknél s koruknál fogva maradandó sikerrel oktathatók. Szóval nem valamely tudomány rendszere, hanem a gyakorlati szükség legyen a mérvadó, így is sokat lehet tanítani, sokkal többet mint a tárgyal nem foglalkozók gondolnák, s Dr. K. úr, helyes beosztással a gyakorlati munkákon kívül heti 5 órát teljesen elégnek tart egy-egy osztály gazd. szaktanítására. –

A földműves felsőbb-népiskolák tervezete annyira megtetszett neki, hogy bár a pár nap múlva bekövetkezett évi vizsgák előkészületeivel

rendkívül el volt foglalva: mégis időt vett magának, arra is, hogy a lichtenhófi tanterv átalakításával kijegyezze, hogy véleménye szerint ezen felső népiskolai gazd. tanfolyamokban mi csoda ismeretek, minő beosztással, s hány órán volnának tanítandók.

VIII.

A gazdasági felső népiskolák szervezete s tanterve.

Még mielőtt a felhozott ellenvetésekre felelnék, legyen szabad lehető röviden körvonaloznom, mikép gondolnám én a földműves-felsőnépiskolák szervezetét és tantervét megállapítani.

Azonban előre megjegyzem, hogy itt csak oly általános tanterv javaslására szorítkozhatom, mely némely, részleteiben az egyes iskoláknak a helyi s vidékbeli viszonyok által indokolt szükségéi szerint lenne módosítandó.

Tervem a következő:

1-ör minden gazdasági felsőnépiskolánál a felsőnépiskolai tanfolyamra a törvény szerint legalább két rendes és egy segédtanító alkalmaztatnék. Ezek tanítanak egyszersmind a természettant és természetrajzot (föld-, ásvány-, növény- és állattant), különös tekintettel s mintegy előkészítőül a gazdaságtanra, részben pedig ennek kiegészítőjéül.

2-or e tanítókon kívül az állam által alkalmaztatnék egy, vagy – ha az intézet népessége a fontossága igényelné – két gazdasági szakta-

nító, kiknek egyike lenne az igazgató tanító-E szaktanító kezdetben – míg t. i. a szorosan gazdasági szaktanítás és munkák nem veszik egészen igénybe idejét, – a természetrajzi vagy természettani tárgyakból is taníthatna valamit.

3-or az iskolához, egy pár holddal nagyobb gazdaság kapcsolhatnék és szereltetnék fel, mint a mekkorán azon vidéken az u. n. paraszt-gazdák gazdálkodnak. – Hogy ennél kiterjedtebb s nagyobb szerű legyen, ezt azért nem látom czélszerűnek, mert ezen iskolának magasabb gondolkodásra nem fejlett növendékei nagyobb birtokon nem igen tanulhatják meg azt, hogy kis birtokukat mikép kell majd ügyesen berendezni» Azonban az életben létezőnél egy pár holddal nagyobb kiterjedést a szükséges kísérletek eszközölhetése miatt tartom szükségesnek, hogy így a kísérletekre kívántató telken kívül is maradjon annyi, melyen a kis birtok kellő berendezését lehessen mutatni.

De e nézetem daczára is, ha valahol a község vagy vidék minél nagyobb telket adhat, azt mindig igénybe veendőnek vélem. Először azért, mert az iskolai művelésre még most nem használandó rész jövedelme is mindig fordítható az intézet emelésére; – és másodszor azért, mert ha p. o. a gazdasági felsőnépiskolából idővel egy földműves vagy magasabb gazdasági intézet növi ki magát, jó, ha e célra is leendő telek.

4-er a földműves felsőnépiskolába bentlakásra néhány elhagyatott iparkodó szegény fiú vétetnék fel, kiknek ellátási költségeit vagy községek, vagy megyék, vagy gazdasági egyletek, vagy pártfogó magánegyenek, vagy az állam fizetnék meg. Ezek tanult cselédekké, vagy a tehetségesebbek kisebb birtokok kezelőivé képezetnének ki, s* tanulmányaikat közép s felsőbb gazil. tanintézetekben is folytathatnák.

5-ör a rendes tanfolyam 3 év alatt bevégeztetnék, de ha maradnak ott, vagy általában nyerhetők még negyedik évre is növendékek, azok számára még egy éves, tisztán gazdasági tanfolyam nyittatnék a 3 év alatt már tanult ismeretek megszilárdítására és bővítésére.

6-or a tanterv következő volna:

a) a felső népiskolai 3 éves tanfolyam számára.

T a n t á r g y a k :		Osztályok			A h-ű órák száma a tantárgyakból
		I	II	III	
1	Hít- és erkölcstan	2	1	1	4
2	Magyar nyelv { a) olvasás és nyelvtan, s b) irálygyakorlatok	3	3	—	8
3	Szám- és mértan	3	3	2	
4	Földrajz { a) földrajz b) történet	3	—	—	3
	történet { c) hazai alkotmánytan	2	3	1	
		—	—	2	8

T a n t á r g y a k :		Osztályok			A heti órák száma a tantervekben
		I	II	III	
5	Természetiek { a) természetrajz (ásvány, növény s állattan) . . .	3	3	—	6
	{ b) természettan	—	2	4	6
6	Művészeti { a) rajz és szépírás . . .	3	2	1	6
	tárgyak { b) ének	2	2	1	5
Gazdaságtan	a) Talajtan, (a termő talajnak, talajművelésnek, s erre szükséges gazdasági eszközöknek rövid ismertetése	3	3	—	6
	b) Trágyatan és a trágyázás neveinek ismertetése (2-dik év 1-ső felében ¹⁾)	—	2 ¹⁾	—	2
	c) Gazdasági növénytermelés és gyümölcsfajmivelés (miután a növénytan a természetrajzban már tanított), második év II-dik felében 3, III-dik évben 2 órán . . .	—	3 ¹⁾	2	5
	d) Gazdasági állattenyésztés (miután az állattan már a természetrajzban is tanított) . . .	—	—	4	4
	e) Gazd. üzlettan s könyvvitel . . .	—	—	4 ²⁾	4
		24	24	24	72

J e g y z e t e k :

¹⁾ A második félévbe együtt folytatattik talaj- és trágyatan 2 órán; az így fenmaradt 3 órán pedig a gazdasági növénytan.

²⁾ A hol többen vannak nem a gazdaságra készülő növendékek is, ott külön tanítandó 2 órán a könyvvitel, s 2 órán a gazd. üzlettan.

Mindegyik osztálynak ezen 24 iskolai óráján felül jönnek még: 1-ör az iskolai tanórák közé beszámíttatni másutt sem szokott testgyakorlatok heti 2 órán, és 2-szor a gazdasági munkák (t. i. a gazdasági képzésért beíratott növendékekkel) hetenkint a két első osztálynak legalább 6, a III-ik osztálynak legalább 8 órán.

b) A negyedik évben, mint tisztán gazdasági tanfolyamban.

a) Elméleti tanítás.

1. *Gazdasági növénytermelés és művelés, és gyümölcsészet.* (A növénytermeléshez szükséges talaj és trágyatani ismeretek folytonos ismételtesével).....heti 3 órán
2. Erdészeti s erdőművelés legszükségesebb ismeretei a helyi viszonyok szerint 4
3. Gazd. állattenyésztés 6
(Különös gonddal, vagy külön 2 órán tanítandó leggyakrabban előforduló állatbetegségek ismeretése is.)
4. Gazdaskodástan s gazdasági üzlettan és ügyvitel..... 4
5. A közgazdászainak a népeletben

legszükségesebb s népiesen is tanítható ismeretei heti 3 órán

6. A természet és vegytannak a gazdaságban legszükségesebb ismeretei folytatólag..... 4

Összesen heti 24 órán

B) Gyakorlati munkák (a mint az idő engedi) naponként 3-4 órán, tehát hetenkint átlag 18-20 órán

A tanterv ez utolsó részének indokolásául semmit sem látok szükségesnek ez alkalommal előadni. De a három éves tanfolyamra vonatkozó fentebbi tervezetre meg kell említenem némely szempontokat, melyekből annak szerkesztésénél kiindulnom kellett, s melyek nézetem szerint tervezetem megítélésénél is figyelembe veendők.

Mindenekelőtt ragaszkodnom kellett a törvényhez, mely meghatározza a felsőnépiskolában kötelezetten tanítandó tárgyakat, s a heti tanórák számát legkevesebb 18, legfőlebb 24-ben állapítja meg. – Egyetlen tantárgyat sem hagytam el. A tanórák számát igaz, a maximumra tettem; azonban ha látjuk, hogy Badenben hetenkint 36-44 órán, a svajczi elemi iskolákba néhol 32 – 38 órát tanítanak hetenkint, azt hiszem, a mi fiainknak e 24, – tehát naponként 4

órai tanulás nemcsak túl nem terhelő, de elég időt is hagy mind a gazdasági gyakorlatokra, mind az otthon való tanulásra és írásbeli munkák elkészítésére.

Gondom volt reá, hogy a többi köteles tantárgyak tanítása a gazdaságtaniak terjedelme miatt károsan meg ne rövidíthessék. A törvény megengedi, hogy egy osztálynak – a szinte kötelezett gazdaságtan tanításával együtt – ne legyen több heti 18 órájánál. Tervezetem szerint pedig a gazdasági tanításon kívül, csupán a többi tantárgyakból van az első osztálynak 21, a másodiknak 19, és a harmadiknak 16 (a könyvvitellel) tanórája.

Tantervem megítélésénél figyelembe veendő azon körülmény is, miként ez a hat évig tartó elemi iskola fölé állítandó tanfolyam számára készült, és hogy a növendékek a hazai alkotmánytanon valamennyi tantárgyat kötelesek voltak tanulni az első iskola mindennapi tanfolyamában. Itt tehát már csak ismereteiknek részint ismétlése, részint bővítése céloztatik a tervezett mennyiségű órákon.

A gazdasági ismereteknek aránylag ily kevés idő alatt is sikerrel taníthatását hasonlóul az teszi lehetővé, hogy a hozzájuk előkészítőül és kiegészítőül tartozó természetrajzi s természettani ismeretek részint már az elemi iskolában

tanítottak, részint itt a nemgazdasági tárgyak között taníttatnak. Az összes gazdasági tanok nem egyebek, mint a szélesebb értelemben vett természettudományoknak egy bizonyos körben alkalmazásai. – Ez okból rendeztem a tárgyakat a lehetőségig úgy, hogy p. o. a természetrajz illető körei elvégeztessenek, mire a megfelelő tárgyak a gazdasági tanításban előjőnek.

Sokat gondolkodtam, hogy a gazdasági ismeretek tanítását a talajtannal vagy a gazd. növénytannal volna-e célszerűbb kezdeni? Mindenik mellett hozhatók fel okok. Bizonyos tekintetben még jobbnak látszik, hogy a növendék előbb ismerje meg a növények életfolyamát, s táplálkozási szükségzeit és azután a növények táplálására használandó talajt és talaj művelést. Miután azonban az általános növénytan a természetrajzban már taníttatott, itt a talajtannal kezdtem a gazd. oktatást úgy, hogy ez a gazd. növénytan tanításánál is folyton ismételtessék. – Egyébiránt ha valaki megfordítva akarná a tanítást kezdeni, részemről kevés kifogást tudnék ellene tenni.

Meg kell még jegyeznem, hogy tantervemnek lényeges kiegészítő részéül tekintem a gazdasági életre és ismeretekre vonatkozó feladványoknak a növendékek által való írásbeli kidolgoztatását. Ily munkálatot már az első évtől

vagy osztálytól kezdve minden növendéknek legalább is hetenkint egyszer kellene készítenie. Később pedig, midőn már a gazdasági üzlettan és könyvvitel is taníttatik, ennek köréből kellene ekvetetlen minden héten egy-egy írásbeli munkát készíttetni a növendékekkel. E dolgozatok egyszersmind magyar irálygyakorlatokul szolgálnának, a tanultak feletti gondolkodást fejleszténék, a tanult gazdasági ismereteket a növendékeknél igen meggyökereztetnék, s a leendő gazdát írásbeli dolgozásra és háztartása pontos feljegyzésére szoktatnák, s e hasznaikon felül nem utolsó előnyük lenne az, hogy általuk a tanítási idő úgyszólván meg bővítették. – Bajorországban a gazdasági továbbképző iskolákat (melyekbe ott az elemi iskolát végzett 12-14 éves fiúk járnak esténként.) 1867-ben kezdték. - 1869-ben Münchenben egy kiállítást rendeztek e növendékek írásbeli dolgozataiból s rajzaiból, s egy pár Száznak jutalmat osztottak ki. E kiállítás eredményéből győződtek meg különösen ezen tanfolyamok életrevalóságáról, s a dolgozatok megvizsgálására küldött bizottság egyszersmind e kiállításoknak minden 2-3 évben ismétlését ajánlá, s tudomás szerint e javaslatot a kormány el is fogadta.

Végül nem hagyhatom érintetlenül azon előttem rendkívül fontosnak látszó kérdést, hogy

váljon elég-e, ha a gazdasági szaktanító csak gazdasági szakember vagy pedig egyszersmind paedagogiailag képzett, s a tanítás embertani elveiben gyakorlott nevelőnek is kell lennie? Teljes meggyőződésemmel ez utóbbi mellett nyilatkozom.

Eddigi észleleteim szerint az úgynevezett szakiskolák legtöbbször igen sok káros és hátrányos következés onnét származik, mert az intézet s tanítás egyáltalán nem paedagogiai elvek szerint szerveztetett, sőt a tulajdonképi nevelésre gond sem fordítottatik, és mert a tanerők alkalmazásánál kizárólag az illető ipar vagy gazdaság körében, vagy valamely tudományágban való szakismeretet s gyakorlati ügyességet veszik tekintetbe, a paedagogiai képzettséget, a didactikai ügyességet pedig egészen figyelmen kívül hagyják. A nevelés-tanítástani képzettség nélkül levő ily gyakorlati szakférfiak azután ők maguk, értik a maguk dolgát, elég gyakorlati ügyességük (t. i. az illető munkakörben) s elég ismeretük van, sőt azokat elő is tudják adni... azoknak, kik vagy szinte értenek a tárgyhoz, vagy már kifejlett s művelt emberek; de ritkán tudják tárgyukat *megtanítani* azoknak, kiknek nemcsak tanulmányozásra, hanem még általában *taníttatásra*, van szükségük.

Nem tudják ismereteiket didactikailag s paedagogiailag kezelni.

Természetesen e baj sokkal kevésbé észrevehető akadémiákon, s általában ott, a hol felnőtteknek kell s csupán szakértelemmel előadni a tárgyat, mint kisebb korú tanulóknál. Itt azután sokan azzal állnak elő, hogy „nem lehet ezen tárgyakat még ily gyermekeknek tanítani!” Dehogyan nem, kérem szépen, csak tudni kell nem csupán prelegálni, hanem tanítani is. Szerencsére számosan bebizonyították ezt már oly egyének, kik nemcsak bizonyos tárgyban, hanem a tanításban is szakemberek.

Azt magam is hiszem, hogy a terveztem földműves felsőnépiskolában valódi sikert csak oly tanító fog kivívni, a ki nem csupán a gazdálkodásban) de a nevelés és tanítás körében is gyakorlati szakember. A mennyiben ily egyének még nálunk kevesen vannak, gondoskodni kell kiképeztetésükről.

E tárgyban különösen kérdeztem dr. Schoffer urat a kirchbergi (Wurtemberg) földműves iskola igazgatóját, ki nemcsak jeles oeconom, de egyszersmind tanférfiú is. Kértem, mondja meg, hogy miután mindkét szükséges tulajdon ritka emberben van kellő mértékben egyesülve, véleménye szerint, szükség esetén melyiknek volna elsőégi adandó, a gazdasági, vagy a paedagogiai képességnek? – Egy kis gondolkodás után azt monda, már ha éppen választani kell ez egy-

íránt szükséges tulajdonok között: mindig inkább oly egyént alkalmaznék, e felsőnépiskolákba, kiben kellő nevelői képesség van, bár mellette kelleténél kevesebb gazdasági szakismeret, mert ha iparkodik, hamarább és könnyebben elsajátíthatja a gazdasági szakismereteket, mint a paedagogiai ügyességet (Gewandheit).

IX.

Miután előadtam úgy tapasztalataimat, mint az általam javasolt iskolák szervezetét s tan-szervét: a IV. cikkemben idézett ellenvetésekre röviden s határozottan felelhetek.

Egyik ellenvetés az volt, hogy a nép gazdasági szakoktatását nem a felső népiskolákban, s nem 13-16 éves fiúknak, hanem külön szakiskolákban, a földmíves iskolákban 17-20 éves ifjúk számára kell eszközölni.

Előadtam, hogy a tapasztalás a földmíves iskolákat a gazda nép oktatására gyakorlatiatlanokul bizonyította, úgy Magyarországon, mint a külföld számos államaiban. – Láttuk egyszersmind hogy ez intézetek legfőképp azért nem képesek növendékeket kapni, mert 16 éven felüli ifjakat akarnak 3 évig tanítani. – Még hacsak hazánkban nem küldenék a jó módú parasztgazdák fiaikat a földmíves iskolákba; akkor mondhatnánk, hogy a baj nem ezen intézetek minőségében, hanem csupán népünk alantas műveltségében s tanítás iránti közönyösségében van; akkor bízhatnánk a jövőben, hogy a közműveltség emelkedésével majd megnépesülnek földmíves iskoláink. – De midőn azt látjuk, hogy a nálunk műveltségben sokkal előbbre

haladt népeknél is ugyanezen tények következtek be, s évtizedeken át folytatott kísérletek után a földműves iskolák nagy részét megszüntetni vagy átalakítani kellett: már akkor kétségtelen lehet előttünk, hogy magában ezen intézetek természetében rejlik az ok, melynél fogva ezek a jelenkor társadalmi s állami viszonyai között nem alkalmasok a nép nagyobb mérvű gazdasági oktatására.

Maguk a tények úgy hazánkban mint a külföldön már eddig is elég világosan szólnak. Négy földműves iskolánkban volt a múlt évben összesen 73 növendék, (kik között csupán 17 földműves gazda fia). A debreczeni földműves iskolában 40 növendékre van hely; jelenleg van 32, s e közül csupán 3 olyan, ki földműves gazda fia. A csíkszeredai gazdasági felső népiskolának pedig magának 48 növendéke van, kik majdnem kivétel nélkül gazda fiúk. A keszthelyi földműves iskolában és vinczellér képezdőben Zalamegye 300 ezerét haladó lakosai közül 4=négy megyebeli tanuló volt, míg a b.-füredi szőlőműves felső népiskolában ugyanakkor csupán községbeli 20 tanoncz volt, s közülök 19 gazda ember fia. Würtemberg 4 földműves iskolájának úgy emlékezem összesen 67 növendéke volt ugyanakkor, mikor a gazdasági továbbképző tanfolyamokon 14,805 fiú tanult.

Nem a gazdasági felső népiskoláknak a tény-

leges viszonyokra alapított tervezete gyakorlatiasan idealismus, hanem azoknak a törekvése, kik a tanítás egy általuk megkedvelt ckbablon-szerű elméletéhez akarják hozzá szabni magát az életet, s didacticaí rendszerüknek feláldozzák a közművelődés reális érdekeit.

Ezzel azonban a világért sem Korizmic Lászlónak, gazdaszati kultúránk e kitűnő s ép gyakorlati irányban is nagy érdemeket szerzett bajnokának javaslatára célzók. A mennyire az ő működését és irányát ismerni szerencsés vagyok, biztosan merem mondhatni, hogy midőn ő az országgyűlésen 100 gazdasági iskola felállítását indítványozá, ezzel nem azt céllozta, hogy ezek valamennyien egy kaptafára készült külön szakintézetek, vagy éppen csak kizárólag fölérnives iskolák legyenek, hanem azt akartí, hogy a gazdasági oktatás legalább is ily kiterjedésben, = azaz az ország különböző vidékein összesen legkevesebb 100 iskolában eszközöltesék. Es hogy mind maguk ezen iskolák, mind azokban a tanítás, ne egyformán, hanem a tanítandó egyének helyzete, a vidékek viszonyai, és általában az élet szükségéi szerint különféleképen szerveztessenek, ezt nemcsak nem ellenezheti, de kétségkívül óhajtja is azon férfiú, ki évtizedeken át kifejtett nagymérvű működése folytán társadalmi s gazdaszati viszonyainkban teljesen avatott.

En azok eljárását állítom gyakorlatiatlannak, kik akár a szaktanításnak, akár a népoktatásnak egy bizonyos módját elfogadták, abból maguknak rubrikákba szedett rendszert csináltak, melybe annyira bele szerettek, hogy azt egyedül üdvöztőnek tartják; s azután minden újabb eszmét vagy indítvány, nem az élet követelményeihez, hanem egyedül saját rendszerükhöz mérnek, és gyakorlati megkísérlés előtt elvetnek, csupán azért, mert nem illik bele elméletük keretébe.

A gazdasági felső népiskolák létesítésének is e theoretikus irány volt eddig egyik legnagyobb akadálya.

A gazdasági földműves iskolák helyett is a régi földműves iskoláknak követelésén kívül másik ellenvetés az volt, hogy a növendékek 13-ik évüktől 16-ik évükig sem testileg, sem szellemileg nem elég erősek még a gazdasági tanulásra.

Miután – azt hiszem sikerült megmutatnom, hogy az előhaladtabb korban vagy egyáltalán nem, vagy csak kivételesen reménylhetünk növendéket; itt nem is az lehet a kérdés, hogy váljon kívánatosabb volna-e 17-20 éves ifjakat, mint 13-16 éves fiúkat tanítani? hanem csak az, hogy ha már előhaladtabb korú tanulókra nem számíthatunk, váljon egyáltalán lehet-e a 13-16-ik év közben sikerrel tanítani?

E kérdésre érvek helyett elég volna példák-
kal felelnem. Ott van például a lichtenhofi al-
sőbb fokú tanfolyam, ott vannak a svajczi és
németországi földmíves szegény növeldek, s a
füredi szeretetház, melyekben már 7-8 éves
gyermeket tudnak a gazdaságban foglalkoz-
tatni. De ott van a b.-füredi szőlőmíves felső
népiskola, melynek utolsó évi vizsgáját Szlávy
miniszter úr ő nagyméltósága is látogatásával
szerencsétlété. Azon magas megelégedés, melyet
ő excellentiája kifejezni méltóztatott, tanúsítja,
hogy sikerült bizonyítani, miként 13-14-ik
évükben levő népiskolai növendékeket is lehetett
eredménynyel tanítani még a fontosabb növény-
élettani, és a növénytermeléshez szükséges vegy-
tani ismeretekre is, úgyszintén a kerti munkákra.
Holott mindezt tankönyv nélkül kellett tanítani,
miután eddigelé sem tantervet, sem tankönyvet
nem sikerült nyernünk.

Mihelyt feladatul nem azt tűzzük ki, hogy
egy bizonyos nagyobb birtokot a növendékek-
kel műveltsünk meg, (mint ezt a földmíves is-
koláknál gyakran teszik), hanem azt, hogy a
tanulókkal olyat és annyit dolgoztassunk, a mi
által a gazdasági munkákat gyakorlatilag meg-
tanulják s ügyességet szereznek: ekkor alig van
oly gazdasági munka, melybe 13-15 éves fiút,
erejéhez mért 3 évi gyakorlattal értelmesen be-
avatni s ügyesíteni ne lehetne.

Az elméleti oktatást illetőleg pedig, hasonlóul alig van egy 25-40 holdas paraszt gazda számára szükséges oly gazdasági ismeret, melyet a hat évi elsődiskolát tisztességesen elvégzett fiúknak 3 év alatt ne lehetne értelmesen megtanítani, akkor, ha a tanító tudja tárgyát paedagogiailag kezelni s közölni – növendékeivel, s nem elégszik meg a magasabb, de könnyebb preleálással. Természetesen azt mondanom sem kell, hogy itt nem rend szeres szaktudományok, hanem ezen tudományokból a növendékek jövőő életére szükséges szakismeretek tanítandók.

Sőt az oktatást illetőleg némely gazdasági szaktanárok (p. o. Kellermannn Lichtenhofban) saját tapasztalásaik folytán azt állítják, hogy átlag a bár ifjabb, de a népiskolából csak az imént kikerült 13-14-ik éves fiúkat könnyebben s sikerebben lehet ugyanezen tantárgyakra tanítani, mint a 17-18 éves azon paraszt ifjakat, kik 5-6 év előtt hagyták el az iskolát, azóta tanulással nem foglalkoztak, s míg koruk szerint elméjük érettebb, az iskolában tanultakból annyit felejtettek, hogy egy évet az elemi iskolai ismeretek ismételésére kell velük fordítatni, s ezenfelül nehezen szoktathatók bele ismét a tanulásba.

Harmadik ellenvetés volt, hogy „a törvény által czélzott felső népiskolai oktatás megzavarása nélkül nem kapcsolható össze oly mérvű

szakoktatás, hogy az ne csupán játék legyen.” Erre czáfolatul szolgál (–) hat fentebb előadott tantervem. Méltóztassék azt megtekinteni. Ismételnem kell itt azon figyelmeztetésemet, hogy a törvény elégnek mondj n, ha az összes tantárgyakból (gazdaságtannal együtt) egy-egy osztálynak heti 18 tanórája van. Az én tantervem szerint pedig a gazdasági tanításon és testgyakorlaton kívül 21, 19 és 10 heti tanórájuk van az osztályoknak. A többi tárgyak tanítása tehát a törvény legszigorúbb értelmezése mellett sincs károsan meg rövidítve.

Azonban itt azt kérdezhetnék, hogy ezen beosztással meg, van-e annyi idő hagyva a gazdasági oktatásra, hogy az ne csupán játék legyen? Igen van.

A badeni gazdasági téli iskolákban igaz, hogy a nem gazdasági tárgyakat hetenkint 12-15, a gazdaságiakat pedig 20-24 (tehát összesen 30-40) órán tanítják, de ne felejtjük, hogy ezzel 5 hónap alatt az egész tanfolyamot elvégzik véglegesen, még pedig kétségbe sem vonható eredménynyel. Én bátor vagyok kérdezni, hogy melyik módon reménylhetünk többet s *maradandóbb* eredménynyel taníthatni? a badeni tantervvel-e hol heti 20 órán, s az egész tanfolyamban összesen 484 órán fél év alatt eltanítanak minden gazdasági ismeretet; vagy pedig az én tantervemmel; melyszerint heti 3, 5, 10 gazdasági

tanórán (és 6-8 munkaórán) három egész éven át taníttatnak a növendékek, és ha évenként négy hónapi szünidőt kapnak is, a 3 év alatt összesen legalább 576 órán nyernek elméleti tanítást a gazdaságból, s ezen felül a többi tantárgyakból (p. o. csak a gazdaságtant kiegészítő természetrajz és tanból 320 órán)? A fél év alatti tömeges tanítástól; vagy a 3 évre apró részletekben beosztattól várható-e több siker? Es midőn egy növendék csupán a gazdaság köréből 3 év alatt 576 órán elméleti, s vagy 900 órán gyakori .ti oktatást nyer, s ezenfelül 3 éven át hetenkint gyakoroltatik gazdasági feladványok írásbeli megfejtésében, mindez csak játék volna? Komolyabb nehézségül volna itt felhozható az, hogy több helyen ezen földműves felső népiskoláknak oly növendékeik is lehetnek, kiket szülőik nem a gazdászatra akarnak kiképeztetni, a kiknek tehát egyfelől a tantervben kijelölt-nél kisebb terjedelemben kellene az általános gazdasági ismereteket tanítani, s másfelől kíváncsatos volna, hogy a többi tantárgyakból még nagyobb mérvű oktatást nyerjenek, mint a mennyi az én tantervben előírva van Azonban e bajon is egy kis jó akarattal egyszerűen lehet segíteni. Az ily növendékek a gazdasági munkáktól, s nagyobb mérvű tanulástól felmentetnének. E helyen számukra külön adnának a nemgazdasági tanítók hetenkint az 1-ső évben

2, a 2-dikban osa 3-ikban 4 órát p. o. a természetan valamely ágából, a történet valamely közösen nom tanult szakából, vagy a földrajzból, és a magyar nyelv s irodalomból és iránygyakorlatokból. Ez eljárás didactikai lehetősége azon alapul, hogy a népiskolában úgy is nem rendszeres tudományt, hanem csak az abból kiválogatott legszükségesebb ismereteket lehet és kell tanítani, s hogy mi és mennyi tanítandó, az legnagyobb részben a rendelkezés alatti időtől függ. Mindenesetre bár mely népiskolánál a szükségesekből is annyit el kell hagyni, hogy azokból, ha idő van reá, mindig lehet külön is leczkéket adni, a nélkül, hogy ez által az oktatás egyöntetűsége és tervszerűsége legkevésbbé is csorbíttatnék. A 3-ik évben az üzlettantól elkülönítve taníttatnék közösen a könyvvitel 2 órán, s ezenfelül a gazdasági szaktanító taníthatná külön 3 órán a gazdaságtant rövidebben. Ekkép az ily növendékeknek is lenne hetenkint (a testgyakorlaton kívül) 23, 22, 23 tanórájuk. Ha épen ezek óráit is 24-re akarjuk emelni, .1-2 órával bővíthetjük az úgyis egyénenkint s nem osztályonként tanítandó rajzoktatásukat. Ez esetben egy-egy tanítónak (a gazdasági taníon kívül) hetenként 24 órája leend, míg a törvény csak annyit mond, hogy egy tanító 30 órai tanításnál többre nem kötelezhető.

Azonban e pontot illetőleg ne felejsük, hogy

a hol leányosztályok is vannak, ott a tanítók úgy sem taníthatnak a fiúk egy-egy osztályában 24 órát, s pedig nem a gazdaságtan terjedelmesebb tanítása miatt, hanem azért, mert az elkülönített leányosztályokban is kell tanítaniok, s összesen nem kötelezhetők 30 óránál többre.

A negyedik s legutóbb hallott tervemtől eltérő nézet az volt, hogy ám állíttassák gazdasági tanfolyam némely felső népiskolánál, de úgy, hogy a 3 éves népiskolai tanfolyam bevégezte után egy külön negyedik évben tartassák a szaktanítás.”

Tervezetemnek ezen több tekintetben helyesnek látszó s nyomós érvekkel indokolható módosítása ellen azonban nekem különösen két aggodalmam van.

Első az, hogy meglehetősen bizonyossággal félhetünk attól, hogy a negyedik évre, midőn az ifjak már úgy is 3 évig látogatták a felső népiskolát, s már 16-17-ik évükben vannak, igen kevés tanulót kapunk, s minden esetre sokkal kevesebbet, mint a felső népiskolai tanfolyamba. – A felső népiskolába járt 30-40 növendék közül a negyedik évre megtartható leend tán 7-8, legfőlebb 10. – Hogy tehát kissé érettebb 7-8 növendéket nyerjünk, minden gazdasági oktatás nélkül ereszsünk el 30-at; s ugyanannyi költséget csak azon néhány tanuló képzésére fordítsunk? Holott merem állítani,

hogy a szülők nagy része még a felső népis-kola 3 éves folyamában is a gazdasági tanítás kedvéért adandja gyermekeit azon korokban, midőn munkájukat még inkább nélkülözhetik otthon. – Azonban én is óhajtom, hogy a meny-nyire csak növendékeket nyerhetünk, negyedik évi nagyobb mérvű gazdasági tanfolyamot is nyis-sunk, úgy miként tervezetemben előadtam. Ez által azt hiszem teljesen elérjük azon czélt is, melyet a gazdasági oktatásnak csak a negyedik évben tanítása által az ezt óhajtók akartak, de másfelől már jó adag gazdasági képzettséggel botsájtattuk ki azokat is, kiket a negyedik évre nem tarthattunk volna ott. A kik pedig a negye-dik évre is ott tarthatók azoknak a tervezetem szerint való 3 évi tanulás igen előnyös előkészü-let lenne a 4-ik évre.

A másik aggodalmam az, hogy a módosítás szerint az összes gazdasági oktatást egy tanév alatt kellene elkezdni és bevégezni. Ez pedig igen rövid idő. Különösen oly paraszt ifjakra nézve kiknek csupán népiskolai előképzetse-gük van, s kiknél kevésbbé remélhető hogy az iskolában szerzett képzettséget az életben is olvasás, vagy egyéb módon cultiválni s növelni fogják. – A néhány holnap *) alatt tömegesen

*) Ahhoz már épen nincs is reményem, hogy a 16-17 éves ifjakat a nyári félévre is megtarthassuk az iskolá-ban, s így lennének féléves téli iskoláink.

tanított ismereteket ha betanulják is nagy nehezen, de hamar elfelejtik.

Ezért mind didacticalai szempontból, mind tényleges viszonyainkat tekintve gyakorlatiabbnak s célszerűbbnek látom azt, hogy a szakismeretek ne egyszerre tömegesen taníttassanak meg 4-6 hónap alatt, hanem több évi apró kisebb részletekbe beosztva s pedig oly módon, hogy az iskolában tanítottak a növendékek által részint a gyakorlati munkáknál, részint az írásbeli dolgozásokban éveken keresztül ismételtessenek és feldolgoztassanak.

Ezen okoknál fogva kénytelen vagyok ragaszkodni fent előadott tervemhez, melynek kivitele egy krajczárral sem költségesebb, mint a külön negyedik tanévnek önállóul létesítése.

- Az élet s a gyakorlat meg fogják mutatni, hogy a 6 éven át még mennyi időt fordíthatunk sikerrel, és mily számú tanulók oktatására?

Általában tervemet nem elvont elméleti tételekből állítám össze, hanem a gyakorlati szükségeknek megfelelőleg igyekeztem készíteni.

Kísérlet ez, melynek legbizonyosabb bírálói a maga az élet leendő *), s részemről jövőre is

*) És én az élet ítéletét nyugodtan várom, s a felelősséget el merem vállalni, de természetesen csak azon esetben és ott, a hol tervemet híven s kellő buzgósággal valósítják,

azt óhajtom, hogy ha a gazdasági felső népiskolák létrejönnek, azok szervezete a tapasztalás által mutatandó gyakorlati szükségek szerint módosíttassék és fejlesztessék.

Magam is nagyon erős meggyőződéssel híve vagyok azon tannak, hogy a tudomány öncél, s azt sem a hasznosságnak, sem bármely gyakorlati érdekeknek alárendelni nem szabad. Áll ez a tanintézetekre is ott, hol azok feladata magának a tudománynak művelése s fejlesztése, p. o. az egyetemeknél, akadémiáknál, s ezekre előkészítő tanodáknál – De azon alsóbb fokú (s kiválónan pedig a szak-) iskoláknál s tanfolyamoknál, melyek feladata nem a tudomány művelése, hanem az ismereteknek minél szélesebb körben terjesztése, az oktatás módját” és szervezetét nem a tudomány rendszere, hanem legnagyobb részben a viszonyok által nyújtott lehetőség és mód, s az élet szükségéi szabják meg, (a mi azonban soha sem zárja ki a helyes paedagogiai s didactical eljárást). – A gazdasági és az iparos oktatásnak, a kereskedelmi meg a reál irányú tanításnak, s az e célokra szolgáló iskoláknak a különféle országokban én magam vagy tízféle szerkezetét ismerem. És azt hiszem, hogy

mert többször volt már alkalmam tapasztalni, hogy bármely eszmét vagy indítványt könnyen lehet életre nem valónak, gyakorlatiatlannak, vagy éppen rossz következtűnek bizonyítani be – a kivitel által.

a kor színvonalán álló egy gyakorlati paedagogus sem merné azt mondani, hogy ezek között bármelyik is annyira legjobb, hogy mindenütt aa volna alkalmazandó. A közmívelődés egészséges fejlődésére semmi sem károsabb, mint ezen körben a chalonszerű s kizárólagos tantételek szerint való eljárás; a közoktatásnak elvont elméletek szerint való egyformásítása, vagy éppen az eltérő viszonyok között élő más nemzetek tanrendszereinek s tanterveinek nálunk is gyakran szokásos copirozása.

Végül legyen szabad röviden megmondanom, hogy miért ragaszkodom én nálunk a gazdasági népoktatásnak éppen a felső népiskolákkal összekapcsolásához? Hiszen ha én általában azt akarom, hogy a nép fiait 10-16 éves korukban tanítsuk gazdászatra, nem lehetne e célra külön önálló tanfolyamokat állítani? Röviden felelek.

A továbbképző esti iskolák hiányait a württembergi oktatás ismertetésénél előadtam. - Azonban azon községekben, hol czélszerűbb oktatást nem alkalmazhatnánk, én csak örülök, ha hasonló oktatásokat rendezünk. - Elvem az, hogy a nép jó irányú művelésében és az ismeretek terjesztésében a legkevesebb is jobb a semminél. Ámde a hol csak lehet, a fentebb előadott okoknál fogva szükségesnek látom, hogy állítsunk nappali oktatással több évig tartó és

gyakorlati demonstrációkkal összekötött gazdasági tanfolyamokat. – Ezek már kétfélék lehetnének: t. i. vagy olyanok, melyekben kizárólag gazdasági ismeretek taníttatnak, vagy pedig olyanok, melyekben a történet, szám-mértan, természettan stb. köréből is adatik oktatás. – Azt hiszem, hogy mindenki, ki népünk úgy általános, mint különleg gazdasági kulturájának érdekeit szíven hordja, ez utóbbi említett tanfolyamok mellett nyilatkozik Mert természettani, szám- s mértani, természetrajzi stb. ismeretek nélkül vajmi csonka lenne népünknek még gazdasági képzettsége is. Ha pedig e nemű oktatást akarunk, akkor kell iskola-épület, s a gazdasági tanítón kívül még legalább két más tanító. Tehát lenne a felső népiskolához hasonló iskolánk, csak hogy mindenütt a gazdasági oktatásért elkülönözve s külön költséggel felállítva. Van-e annyi pénzünk, van-e annyi tanerőnk, hogy ily valóban fölösleges költsékezést tegyünk, mikor ott vannak a felső népiskolák, melyek legnagyobb részét az illető községek úgy is kötelesek felállítani, s az államnak csak a gazdasági szakoktatás szükségleteit kell fedeznie V! Ehhez járul cikkeimben többször indokolt azon meggyőződésem, hogy a nép gazdasági oktatása csak az általános oktatással kapcsolatban eszközölhető valóban kultúrai eredménnyel.

Midőn gazdasági népoktatásunk érdekéből szerzett tanulmányaimat, nézeteimet s indítványomat őszintén s tisztán az ügyszeretettől vezéreltetve előadtam: azon tiszteletteljes kéréssel zárom be soraimat, hogy méltóztassanak az ügy érdekéből hozzászólni mások is, kik közművelődésünk e fontos ágát szívükön viselik. Különösen pedig azokat kérem tisztelettel, kik velem nincsenek egy nézetben, s tervezetemet tiem helyeslik, méltóztassanak akár az előadott tényeket, akár érveimet megczáfolni, netáni tévedéseket kimutatni,, s gazdasági népoktatásunknak egy czélszerűbb módozatát javasolni; ha ez sikerülend nekik, gazdaszatunknak s kultúránknak nagy szolgálatot tennének vele, és én ép oly buzgósággal fognék dolgozni tehetségem szerint a megállapított jobb tervezet kiviteleért, mint a minővel saját eszmém létesítéséért.